

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Tereza Průšová

Karel I. z Anjou a projekt církevní unie

Charles I of Naples and the project of Church Union

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Děkuji Drahomíru Suchánkovi především za jeho trpělivost.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. července 2016

.....

Tereza Průšová

Abstrakt

Hlavním tématem práce je projekt církevní unie mezi řeckou ortodoxní a latinskou západní církví, tedy pokus o jejich spojení ukončující více než dvě století trvající schizma, realizovaný na Druhém lyonském koncilu v roce 1274. Cílem práce je rozbor a analýza geopolitické a náboženské situace, ze které projekt unie vycházel a postižení příčin jeho vzniku, dále pak vystižení kontextu unionistické myšlenky na koncilu v Lyonu a její přijetí v západní i východní církvi. Zvláštní důraz je kladen na osobnost Karla I. z Anjou jako vládce, jehož mocenské ambice zahrnující vypravení křížové výpravy proti schizmatickému byzantskému císaři Michaelu Palaiologovi a otevřeně deklarované plány na ovládnutí Konstantinopole měly zásadní vliv na jednání o ustavení církevní unie. Ta vedl císař Michael Palaiologos od samého počátku své vlády a bylo to právě vážné ohrožení Byzantské říše ze strany Karla z Anjou, které ho donutilo přistoupit na unionistické podmínky papežů, které následně vyvolaly silné otřesy v byzantské společnosti.

Klíčová slova

Karel I z Anjou; Michael VIII. Palaiologos, Druhý lyonský koncil 1274, Církevní unie, Byzantská říše, Řehoř X., Sicilské království, Jan XI. Bekkos, Latinské císařství

Abstract:

The main topic of this thesis is the Church Union Project between Greek Orthodox and West Latin Church, or, rather an attempt to unite them in order to end the schism lasting more than two centuries, realized on the Second Council of Lyon in 1274. The aim of the thesis is analysis of the geopolitical and religious situation on which was the Union Project based, and capturing the causes of its origin, but also capturing the context of the Union idea on the Council of Lyon and its acceptance in West and East Church. Particular attention was payed to Charles I of Anjou as a ruler whose ambitions of power, including the Crusade against schismatic Byzantine emperor Michael Palaiologos, and openly declared plans to seize control over Constantinople, substantially influenced negotiations about establishing the Church Union. These were led by emperor Michael Papadopulos from the very beginning of his reign and it was the serious threat to Byzantine Empire by Charles I of Anjou that made him accept the Unionist terms of popes which consequently caused strong commotions in Byzantine society.

Keywords:

Charles I of Naples, Michael VIII Palaiologos, Second Council of Lyon 1274, Church Union, Byzantine empire, Gregory X, Kingdom of Sicily, John XI Bekkos, Latine empire

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Latinsko-byzantské vztahy po roce 1204.....	11
2.1 Byzantská říše po ovládnutí křižáky.....	11
2.2 Církev v Latinském císařství.....	12
3. Michael VIII. Palaiologos - nový Konstantin.....	15
3.1 Vzestup Michaela Palaiologa v Nikájském císařství.....	16
3.2 Protipalailogovská aliance a bitva u Pelagonie.....	19
3.3 Dobyetí Konstantinopole.....	22
3.4 Restaurace Konstantinopole 1261.....	25
4. Jižní Itálie za vlády Štaufů a nástup Karla z Anjou.....	28
4.1 Sicilské království za vlády Štaufů.....	28
4.2 Karel z Anjou.....	30
5. Jednání o církevní unii a mocenská konstelace ve Středomoří v letech 1261-1274... 34	
5.1 Jednání o církevní unii.....	34
5.2 Diplomatická aktivita Balduina II. a Karla z Anjou. Papežství za Urbana IV. a Klementa IV.....	37
5.3 Jednání Řeků s králem Ludvíkem během papežské sedisvakance, Karel vůdcem křížové výpravy.....	41
5.4 Diplomatická aktivita Karla z Anjou v letech 1271-1273.....	42
5.5. Řekové na cestě do Lyonu.....	45
6. Koncil v Lyonu roku 1274.....	47
6.1 Příprava a svolání koncilu.....	48
6.2 Zahájení koncilu a počáteční zasedání do příjezdu Řeků.....	50
6.3 Příjezd řeckého poselstva.....	52
6.4 Koncilní zasedání za účasti Řeků.....	54
7. Doba po koncilu.....	58
7.1 Reakce na církevní unii v Byzanci.....	58
7.2 Vývoj jednání za pontifikátu Inocence V. a Jana XXI.....	60
7.3 Patriarcha Jan XI. Bekkos.....	61
7.4. Pozemní útok Karla z Anjou na Konstantinopol.....	63
8. Efemerní unie.....	66
8.2 Okolnosti, za kterých projekt církevní unie selhal.....	66
8.3 Zhodnocení celkového vlivu Karla z Anjou.....	69
9. Závěr.....	71
Seznam použitých zdrojů.....	74
Prameny:.....	74
Literatura:.....	74

1. Úvod

Tématem mé bakalářské práce je projekt církevní unie realizovaný na druhém koncilu v Lyonu roku 1274. Jednalo se o první uskutečněný pokus o sjednocení křesťanské církve rozdělené roku 1054. Tehdy se vzájemnou exkomunikací konstantinopolského patriarchy a papežských legátů křesťanská církev dostala do stavu schizmatu, který nebyl odstraněn po více než dvě staletí.

Prohlubující se odcizení obou křesťanských světů vyvrcholilo v roce 1204 vedením vojsk čtvrté křížové výpravy proti Konstantinopoli. Dobytím hlavního města Byzantské říše byla na několik desetiletí přerušena kontinuita tohoto státního útvaru, když byly na části původního byzantského území zřízeny latinské státy v čele s Latinských císařstvím. Na části původního území vznikly také nástupnické řecké státy, z nichž nejvýznamnější bylo Nikájské císařství s vládnoucí dynastií Laskarisů. Snahou vládců Nikájského císařství bylo dobytí Konstantinopole, ukončení existence Latinského císařství a obnovení Byzantské říše, kterýžto cíl byl skutečně naplněn za vlády Michaela VIII. Palaiologa. Tento vojevůdce pocházející z přední byzantské rodiny nejprve dosáhl pozice regenta nezletilého císaře Jana IV. Laskarise a jen o málo později titulu císaře a samostatné vlády. Podařilo se mu nejen ovládnout politickou scénu v Nikáji, ale také obstát proti vnějším nepřítelům spojeným ve vojenské alianci. Nezbytným legitimizačním prostředkem usurpace trůnu se ukázalo být znovudobytí bývalého hlavního města Konstantinopole, čehož jeho vojevůdci dosáhli roku 1261 a Michael Palaiologos se stal byzantským císařem.

Zánik Latinského císařství však znamenal nebezpečí vypravení další latinské křížové výpravy proti Konstantinopoli, jejímž cílem by byla obnova latinské nadvlády v tomto prostoru. Trvajícím schizma a z něj vyplývající latinské vnímání Řeků jako heretických schizmatiků křížovou výpravu umožňovalo. Císař Michael Palaiologos proto od počátku své vlády jednal s papeži o odstranění schizmatu a opětovném sjednocení obou církví. To papeži podmiňovali řeckým uznáním jejich věroučného i legislativního primátu a celkově výsadního postavení v rámci církve, jako i přijetím na západě užívané verze vyznání víry. Ta se od v Byzantské říši užívané verze *Creda* ve znění z prvního nikájského koncilu lišila zařazením slova *filioque*. Formulace *filioque* pozměňovala učení o původu Ducha svatého, neboť zatímco ortodoxní církev uznává jeho původ pouze v Otci, podle latinského vyznání Duch svatý vychází z Otce i Syna.

Hlavním představitelem myšlenky křížové výpravy proti Byzantské říši byl sicilský král Karel I. z Anjou, syn francouzského krále Ludvíka VIII., který jako vládce jižní Itálie a Sicílie roku 1266 nahradil na tomto území panovníky z dynastie Štaufů. Stalo se tak na přání a popud papežů. Karlovy ambice jako vládce sicilského království brzy zahrnujly i restauraci Latinského císařství a prakticky po celou dobu své vlády vyvíjel rozsáhlou diplomatickou i vojenskou aktivitu, aby tohoto cíle dosáhl. To mu měla umožnit právě křížová výprava, jejíž vypravení záviselo na souhlasu papeže. Tím byl v letech 1272-1276 Řehoř X., který sledoval odlišné zájmy a odmítal Karlu z Anjou v jeho žádostech vyhovět. Naopak usiloval o církevní jednotu, která by posílila pozici křesťanů ve Svaté zemi, a proto dovedl jednání s císařem Michaellem Palaiologem, která byla vedena už za pontifikátů jeho předchůdců, do fáze, kdy bylo možné církevní unii uskutečnit.

Cílem mé práce je dokázat, že to byla právě osoba Karla I. z Anjou, která měla rozhodující vliv na ustavení církevní unie roku 1274. Ačkoliv sám Karel nebyl představitelem koncilních ani předcházejících jednání o unii, byla to právě jeho ambiciózní politika a snaha vypravit útok proti Konstantinopoli, která přiměla císaře Michaela Palaiologa opustit taktiku vleklých bezvýsledných jednání s papežem. S vidinou odvrácení hrozícího útoku byl nucen unii na druhém lyonském koncilu přislíbit, neboť byla jediným prostředkem k odvrácení hrozící křížové výpravy. Přínos této práce spočívá právě v analýze vlivu mocenských ambicí Karla z Anjou a hrozby, kterou pro Byzantskou říši představoval. Nedílnou součástí práce je i rozbor politického a společenského kontextu samotné unionistické myšlenky v Byzantské říši, změn, které přinášela a hlavně důvodů, proč nemohla být přijata. Ačkoliv otázka projektu církevní unie úzce souvisí s vládou Michaela Palaiologa a Karla z Anjou, není cílem této práce postihnout celou délku jejich vlády, proto se pokoncilním obdobím, či přesněji posledními lety vlád obou panovníků zabývá jen v tom případě, kdy je to relevantní k tématu církevní unie.

Vlastní práce je členěna do sedmi kapitol. První z nich se zaměřuje na situaci v bývalé Byzantské říši po roce 1204, následující dvě sledují cestu k moci dvou hlavních protagonistů sledovaných událostí, byzantského císaře Michaela VIII. Palaiologa a sicilského krále Karla I. z Anjou. Následuje kapitola shrnující jednání o unii vedená mezi řeckou a latinskou stranou. Další kapitola je věnovaná samotnému koncilu v Lyonu a jednotlivým koncilním zasedáním, na kterých byla církevní unie roku 1274 uzavřena. Práci uzavírají dvě kapitoly věnované životu této unie a důsledkům, které její uzavření

mělo, přičemž poslední kapitola se zaměřuje především na zhodnocení celkového vlivu Karla z Anjou na tento projekt jako celek. Vzhledem k tomu, že koncilní jednání o unii roku 1274 představují vyvrcholení dlouhodobých procesů v různých částech středověké Evropy, není práce pojatá striktně chronologicky.

Z dostupných pramenů jsou pro téma stěžejní řecké kroniky Georgia Akropolitese a Georgia Pachyméra, se kterými jsem pracovala v jejich francouzských edicích. Akropolites zaznamenává události z období existence Nikájského císařství po dobytí Konstantinopole a umožňuje poznání období Latinského císařství a nástupu Michaela Palaiologa k moci, čímž dává základ k pochopení širšího kontextu a stavu, ve kterém se byzantská společnost nacházela i jejího postoje vůči západním křesťanům a latinské církvi. Jelikož tato kronika končí rokem 1261, pro samotná unionistická jednání a události spojené s koncilem roku 1274 bylo pro mou práci zásadním pramenem dílo Pachymérovo. Pachyméres věnuje svou pozornost nejen císařské politice a předkoncilním jednáním, podrobně informuje i o reakci řecké společnosti na uzavřenou unii, díky čemuž je možné hodnotit tento projekt na nepolitické úrovni a vystihnout unionistickou myšlenku ve své praktické podobě. Zásadním pramenem je i korespondence vedená mezi papeži a císařem Michaelem Palaiologem. Obsahuje konkrétní požadavky i reakce protistrany a umožňuje přímé poznání soudobých diplomatických mechanismů, na základě kterých byla tato unikátní jednání vedena. Doplnujícím zdrojem jsou kroniky Viléma z Nangis a Morejská kronika, které nabízejí pohled z latinské perspektivy.

Téma církevní unie dojednané na druhém lyonském koncilu zatím nenachází podrobnějšího zpracování v rámci domácí literatury, kde je mu věnována pouze okrajová pozornost. Větší prostor dostává v rámci zahraniční literatury, přičemž mimořádně užitečnou monografií je práce zaměřující se na život Michaela Palaiologa *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258 - 1282: a study in Byzantine-Latin relations* z roku 1959, jejímž autorem je profesor John Deno Geanakoplos. Ačkoliv se jedná o monografii staršího data, je svým rozsahem a podrobností nepřekonaným dílem, jehož kvalita spočívá hlavně v podrobné kritické analýze dobových pramenů a na jejich základě i polemice se staršími autory. Pro osobu Karla z Anjou je vynikajícím zdrojem poznání knihy *George Jehela Charles d'Anjou (1226-1285), Comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem: un Capétien en Méditerranée* a dílo Michaela Grenona *Charles d'Anjou: frère conquérant de Saint Louis*. Samotnému koncilu v Lyonu se věnují Hans Wolter a Henri Holstein v knize *Lyon I et Lyon II: Histoire des conciles oecuméniques*.

Tato práce představuje nejucelenější a nejpodrobnější zdroj informací a byla spolu s koncilními akty zásadním zdrojem pro kapitulu o Druhém lyonském koncilu.

2. Latinsko-byzantské vztahy po roce 1204

Žádná práce, která se dotýká tématu vztahů mezi Byzancí a západním křesťanským světem ve třináctém století, nemůže opomenout ovládnutí Konstantinopole armádou 4. křížové výpravy roku 1204. Tato událost, ačkoliv byla částečně náhodným činem vyplývajícím z aktuální příležitosti a touhy po moci, představuje vyvrcholení dlouhodobého antagonismu mezi oběma částmi křesťanstva. Staletí trvající proces odcizení nespočíval pouze v politické, ekonomické či církevní rivalitě, ale v celkové kulturní a mentální odlišnosti obou společností. I přes dlouhodobé vzdalování obou kulturních okruhů snad nebyly tyto rozdíly mezi Východem a Západem do roku 1204 nepřekonatelné. Možnosti opravdového sblížení obou křesťanských světů, které by mělo životaschopný základ, ale podle všeho učinila přítrž právě 4. křížová výprava a způsob, jakým se události na území Byzantské říše vyvíjely za latinské nadvlády.¹

I bez spekulativního pohledu na věc lze události roku 1204 bezpochyby považovat za mimořádně důležitý a formativní bod v dějinách byzantsko-latinských vztahů, který ovlivňoval hlavně byzantskou společnost po dlouhá desetiletí.

2.1 Byzantská říše po ovládnutí křižáky

Konstantinopol padla 13. dubna 1204 po útoku křižáckých vojsk 4. křížové výpravy. Samotnému dobytí města předcházela dohoda latinské strany o budoucím rozdělení moci. Tato smlouva s názvem *Partitio terrarum Imperii Romaniae* zaručovala budoucímu císaři přímou kontrolu nad dvěma osminami území, Benátkám nad třemi osminami území a zbylé tři osminy měly být rozděleny mezi aristokraty účastníci se výpravy. Ačkoliv díky pozdějšímu vývoji nemohla být tato dohoda zcela respektována, protože nedošlo k zamýšlenému ovládnutí celého území bývalé říše, svědčí o silném postavení Benátek, které měly ovládnout větší část říše, než císař.

Benátčané tedy byli vůdčí silou celé výpravy a měli díky své pozici v rámci jednání o výsledném uspořádání moc uzpůsobit budoucnost bývalé Byzantské říše vlastním zájmům. To, že se novým latinským císařem nestal Benátčan, ale 32letý flanderský hrabě Balduin, nelze vnímat jako faktor relativizující moc Benátek, naopak, jednalo se o politický krok plně v zájmu starého dóžete Enrica Dandola. Relativně slabý a tedy snadněji manipulovatelný flanderský hrabě nepředstavoval takové nebezpečí, jako druhý kandidát na tuto pozici, vůdce výpravy markýz Bonifác z Montferratu, který byl

¹ 1 GEANAKOPLIS, Deno John. *Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258-1282: a study in Byzantine-Latin relations*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1959, s. 14.

straníkem Janovanů, a navíc jeho rodina měla příbuzenské vazby s byzantskou císařskou rodinou Angelů.

Území říše bylo nyní parcelováno a vznik nových územních celků byl doprovázen zaváděním západních feudálních zvyklostí na řecké půdě - přední latinští aristokraté složili hold císaři a sami ho vyžadovali od svých leníků. Po té, co se císařem stal Balduin, vydal se Bonifác z Montferratu dobýt druhé největší byzantské město Soluň. Ta se následně stala srdcem Soluňského království, vazalskému státu Latinského císařství, kde Bonifác vládl. Ve vazalském postavení k Soluňskému království pak vznikly Achájské knížectví, Athénské vévodství a vévodství na ostrově Euboea (Negropontská triarchie). Benátčané získali strategickou kontrolu nad Krétou a dále nad ostrovy v Egejském moři, kde bylo vytvořeno Vévodství Naxos. Získali i tři osminy území hlavního města Konstantinopole, chrám Hagia Sophia a také si v rámci jednání zajistili úlevy z feudálních povinností. Dosáhli tak zachování všech privilegií, která měli za vlády Angelovců a dále posílili svou pozici vůči obchodním rivalům Janovu a Pise.

Ačkoliv hlavní město spočívalo v rukou latinských vládců a území říše bylo dezintegrováno, zformovala se významná centra pod řeckou nadvládou.

Nejvíce vzdáleným hlavnímu městu a nejméně významným z nich bylo Trapezuntské císařství rozkládající na východě při jižním pobřeží Černého moře. Bylo založeno Alexiem Komnenem, vnukem posledního komnenovského císaře před nástupem panovníků z dynastie Angelů. Dalším řeckým státem byl Epirský despotát založený Michaelem I. Komnenem Dukou, synovcem posledních angelovských císařů. Rozkládal se v západním Řecku při pobřeží Ionského moře, přičemž na východě sousedil se Soluňským královstvím. Nejvýznamnějším nástupnickým státem bylo Nikájské císařství v severozápadní části Malé Asie s centrem kolem starobylého města Nikáje. Bylo zformováno zetěm posledního byzantské císaře, Theodorem Laskarisem,² a díky své rostoucí síle a územní rozloze představovalo hlavní centrum uchování tradice byzantského císařství a odporu proti latinské vládě v Konstantinopoli.

2.2 Církev v Latinském císařství

Usazování evropské aristokracie na území Byzance bylo spojeno s příchodem jejich rodin a příslušníků dvora. Toto nové latinské obyvatelstvo papež Inocenc III. nemínil ponechat v duchovní péči řeckých schizmatiků a tak přicházeli do nového

² Theodor Lascaris byl roku 1208 korunován exilovým patriarchou Michaelem IV. Autoreianem jako *basileus ton Rhomaion*, císař Římanů, a Nikáje se tak stala hlavním městem Nikájského císařství.

císařství také latinští duchovní. Ti však přirozeně nemohli nahradit ani zastoupit domácí klérus ve vztahu k byzantskému obyvatelstvu. Papežovým cílem tak bylo postupné podřízení domácích duchovních autorit Svatého stolce a novému latinskému patriarchovi. Ten dosavadní, Jan X. Kamateros, uprchl a jeho úřad měl být na důkaz probíhajících změn okamžitě přeobsazen. Bylo jmenováno patnáct nových benátských kanovníků chrámu Hagia Sophia a ti bez prodlení jednomyslně zvolili patriarchou Tomáše Morosiniho, toho času žijícího v Benátkách. Inocenc III. byl o volbě písemně informován a žádán o potvrzení Morosiniho v úřadě. V reakci na to papež 21. ledna 1205 napsal dopis, ve kterém označil volbu patriarchy za neplatnou z důvodu nekanonického ustavení jeho volitelů, nicméně Morosiniho v jeho úřadu potvrdil a na příště si vyhradil právo vybírat nového patriarchu pro sebe. To svědčí o papežově snaze aktivně ovlivňovat poměry v Latinském císařství.

Zřejmé je i papežovo úsilí o romanizaci ortodoxní církve. Předpokládal, že řečtí duchovní budou ochotni nadále zastávat své úřady, což bylo ovšem podmíněno jejich podřízením se římské církvi a přijetím teze o plnosti papežské moci. Uznáním *plenitudo potestatis* a akceptováním požadavku na změnu ritu a způsobu kněžství by pak byli de facto absorbováni do latinské církve.³ Jelikož toto podřízení se autoritě Svatého stolce bylo už předmětem jednání s Angelovci v samých začátcích 4. křížové výpravy, zakazoval papež křižákům od počátku jakékoliv ničení či rabování majetku řecké církve. Zákaz kořistění křesťanského majetku křesťany ale nebyl vždy zcela respektován a došlo k přivlastnění a sekularizaci velké části majetku řecké církve. I přes papežovu přísnou kritiku věci se noví majitelé odmítali nabytého majetku vzdát. Na základě papežských protestů vznikla dohoda o kompenzaci ztraceného církevního majetku, podle níž patřila latinskému kléru (a tedy i řeckým klerikům, kteří se papeži podřídili) patnáctina veškerého bohatství Latinského císařství vně zdi města Konstantinopole. Dále se tato patnáctina nevztahovala na majetek klášterů, naopak byla garantována pro všechny budoucí územní zisky a podle západního způsobu měla být církvi odváděna formou ročního desátku. Pozdější podoba této dohody zahrnovala i Benátčany a nově garantovala církvi celou jedenáctinu zisku.

Realizace papežova záměru sjednocení obou církví se chopil kardinál a legát Petr z Capuy, který do Konstantinopole přišel s vojsky křížové výpravy. Sešel se za tímto účelem v doprovodu představitelů vyššího latinského kléru se skupinou významných

³HUSSEY, Joan Mervyn. *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford University Press 1990, s. 188.

řeckých kněží, mnichů i laiků v chrámu Hagia Sofia. Byzantinci na tomto jednání ústy hlavního představitele klášterní strany Jana Mesaritese odmítli požadavek uznání papežské nadřazenosti jako nepřijatelný a odmítli také uznat autoritu Tomáše Morosiniho s odvoláním na fakt, že úřad patriarchy zastává Jan X. Kamateros. Jednání nikam nevedla, proto se Inocenc III. rozhodl svěřit celou záležitost schopnějšímu diplomatu, kterým byl kardinál Benedikt de Santa Susanna. Ten disponoval plným papežským pověřením organizovat církve v Latinském císařství a jeho úkolem bylo získat formální uznání svrchované autority Svatého stolce, jako i přísahy věrnosti a poslušnosti od řeckých kleriků.⁴ Projevem tohoto uznání mělo být, kromě jiného, také opětovné zanesení jmen římských biskupů do diptychů, které značilo, že je Konstantinopol znovu v *communio* s Římem. Na dohodu s Římem část řeckého kléru přistoupila, nicméně jinde se toto omezení autonomie setkalo s odporem a podřízení veškerého řeckého duchovenstva autoritě papeže bylo dlouhodobě nenaplněným cílem. Mezi řeckým a latinským klérem na území Latinského císařství panovalo trvalé napětí a nesoulad a tento antagonismus byl sdílený i řeckým obyvatelstvem.

⁴ BURRY, John Bagnell. *The Cambridge Medieval History. Volume IV. The Eastern Roman Empire (717-1453)*. Cambridge: Cambridge University Press 1923, s. 606.

3. Michael VIII. Palaiologos - nový Konstantin

Michael Palaiologos,⁵ císař, který po padesáti sedmi letech ukončil latinskou nadvládu a stal se císařem obnovené Byzantské říše, je nepochybně významnou osobností dějin třináctého století. O jeho životě a díle nás informuje několik zdrojů. Pozornost budí text tzv. Autobiografie, který Michael Palaiologos sepsal v posledních měsících svého života. Nejedná se však o skutečnou autobiografii, ale o *typikon* císařem obnoveného konstantinopolského kláštera Svatého Demetria. Je rozdělený do osmnácti kapitol, přičemž v prvních jedenácti kapitolách se Palaiologos zabývá popisem svého života a kariéry. Toto autobiografické líčení je, co se faktů týče, velmi selektivní, neboť se jedná o dokument vzniklý se zcela jiným účelem, než je podrobný popis celého života. Ačkoliv se zde z pera samotného Michaela Palaiologa dozvídáme o jeho vojenských kampaních, dobytí Konstantinopole, nebo konfliktu s Karlem z Anjou, jde pouze o kusé střípky informací. Například samotné získání Konstantinopole je popsáno toliko následujícími slovy: „*Konstantinopol, citadela obydleného světa, císařské hlavní města Římanů, přešlo dříve, se svolením Božím, do rukou Latiníků. Božím darem bylo opět navraceno Římanům skrze nás.*“⁶

Pro podrobnější informace o událostech císařova života je třeba využít jiné zdroje. Pro období do ovládnutí Konstantinopole roku 1261 je to dílo *Historie*,⁷ jehož autorem je Georgios Akropolites. Vychovatel působící na nikájském císařském dvoře Jana III. Vatatzése, později vysoký státní úředník, učenec a diplomat, který jako zmocněnec Michaela Palaiologa roku 1274 na II. Lyonském koncilu uzavřel církevní unii. Nelze pochybovat o velké míře informovanosti tohoto autora, který se velké části událostí, o kterých ve svém díle pojednává, osobně účastnil. I přes výborný přehled, který měl Akropolites jako *megas logothetes*,⁸ je nutné vnímat jeho výpověď kriticky. Jako blízký přítel a důvěrník císaře byl celý život obhájce jeho politických kroků a v kontroverzních okamžicích života a kariéry Michaela Palaiologa má tendenci skutečnosti zamlčovat,

⁵ Celým jménem Michael Duka Angelos Komnenos Palaiologos. Georgios Akropolites o něm ve své kronice píše jako o Michaelu Komnenovi, čímž akcentuje právě jeho předky z císařského rodu Komnenů. Ačkoliv ostatní rodová jména nás informují o spřízněnosti rodiny Palaiologů se všemi císařskými rody vládnoucími v Konstantinopoli od poloviny jedenáctého století do roku 1204, právě vláda dynastie Komnenovců (1081-1185) je považována za zlatý věk Byzantské říše.

⁶ THOMAS, John. *Byzantine Monastic Foundation, a complete translation of the surviving founders' typika and testaments*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection 2000, s. 1245.

⁷ Též tzv. *Chronike syngrafe* (*Χρονική συγγραφή*).

⁸ Úřad velkého logotheta, jeho vykonavatel je císařem pověřen dohledem nad dalšími vysokými úředníky a spravuje císařskou pokladnu.

nebo má jeho narativ apologetické tendence. Významným zdrojem je *Hrōmaikē historia - Kronika Římanů* Georgia Pachyméra. O generaci mladší autor prakticky navazuje na Akropolitese, nicméně se s ním v popisu událostí často rozchází, zaznamenává ve svém díle události vlády Michaela Palaiologa a jeho syna Andronika. Je považován za spolehlivého a přesného autora, ačkoliv většinou neposkytuje dataci událostí. Jelikož Pachyméres píše o událostech s odstupem, nahlíží na císařskou politiku kriticky a jeho dílo, ve kterém věnuje značnou pozornost otázce církevní unie, je neocenitelným zdrojem poznání.

3.1 Vzestup Michaela Palaiologa v Nikájském císařství

Michael Palaiologos byl příslušníkem přední byzantské nobility, narozeným na území Nikájského císařství mezi léty 1224 a 1225. Z textu Autobiografie se dozvídáme, že Michael vyrůstal na císařském dvoře, kde se mu dostalo nejen dobrého vzdělání, ale i přízně a lásky císaře Jana III. Vatazése.⁹ Když dosáhl příslušného věku, začal svou kariéru v armádě po vzoru svého otce, významného generála. Vedl několik úspěšných vojenských kampaní, během kterých prokázal své vojenské schopnosti, což dále posilovalo jeho prestiž. Jako potomek jedné z nejvýznamnějších byzantských rodin a úspěšný armádní velitel, si roku 1253 vzal za manželku Theodoru Dukainu Vatantzinu, neteř vládnoucího císaře Jana Vatazése. Císař také jmenoval Michaela velitelem latinských žoldnéřských skupin císařské armády, vytvořil pro něj za tímto účelem zcela novou hodnost a Palaiologos byl první *mezas konostaulos* nikájského císařství.

V srpnu roku 1258 po méně než čtyřleté vládě zemřel syn Jana Vatazése, císař Theodor Lascaris. Protože jeho synu Janovi bylo v té době pouhých osm let, stanovil Theodor těsně před svou smrtí v závěti chlapcovým regentem Georgia Mouzalona. Mouzalon, ač muž nízkého původu, byl *protovestiaros*, nejvyšší úředník dvora, také dlouholetý přítel a blízký důvěrník císaře. Theodorova vláda byla poznamenána mocenským konfliktem s rodinami anatolských magnátů, jejichž moc rostla na úkor vládnoucího centra. Kvůli těmto odstředivým tendencím aristokracie, pozvedl císař Theodor do vysokých úřadů mnoho mužů nižšího původu, kteří mu byli osobně zcela loajální, kromě Georgia Mouzalona se jednalo například i o jeho bratra, který byl jako *mezas domesticos* velitelem byzantské armády.

Jmenování Mouzalona regentem se setkalo se silným odporem nikájské aristokracie. Císař nepříznivé přijetí závěti očekával a zajistil si svědky její pravosti z řad

⁹ THOMAS, J. *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 1242.

nobility, aby nemohla být později zpochybněna její pravost. S jeho záměrem jmenovat Mouzalona regentem mladého Jana Lascarise byla tedy nikájská nobilita obeznámena už před smrtí císaře. Příznivě Mouzalonovi nebyly nakloněny ani další vrstvy byzantské společnosti. Církevní představitelé v něm spatřovali pokračovatele nezávislé a vůči církvi poměrně tvrdé politiky jeho císaře Theodora. Ani u obyvatel říše nebyl Mouzalon populární, objevily se fámy, že chce na trůně nahradit vnuka oblíbeného císaře Jana Vatatzése.¹⁰ Konečně ani armádní kruhy nového regenta nepodporovaly. Jménu Mouzalon chyběla rodinná prestiž a slavná vojenská minulost, navíc byli oba bratři překážkou ambiciózním mladým aristokratům budujícím kariéru v armádě, jako byl například Michael Palaiologos.

Georgios Mouzalon si svou vratkou pozici uvědomoval a pokusil se rozjitřenou situaci po smrti císaře Theodora uklidnit svoláním schůzky senátu, armádních velitelů a nobility, na které se snažil rozptýlit obavy ohledně svých postranních motivů. Aby dodal svým slovům váhu, vyjádřil svou ochotu resignovat na regentský post, pokud shromáždění vybere nástupce na jeho místo. Za shromáždění aristokraty vystoupil jako jejich mluvčí Michael Palaiologos, který Mouzalonovu nabídku k resignaci odmítl a vyjádřil mu plnou důvěru a poslušnost. Jeho řeč, kterou nám zprostředkuje Pachyméres, je zcela v rozporu s dalším postupem aristokracie, za kterou Palaiologos mluví, vůči Mouzalonovi a nelze ji vysvětlit jinak, než jako krytí existujícího spiknutí s cílem regenta zcela odstranit.

Příležitost k tomu se naskytl již 24. srpna roku 1258. Tělo zesnulého císaře Theodora bylo pohřbeno vedle jeho otce v kláštře Sosandra poblíž Soluně,¹¹ kam Georgias Mouzalon, jeho bratr *megas domesticos* i mladý císař Jan Lascaris dorazili, aby se zúčastnili smutečního obřadu. Zde byli bratři Mouzalonové brutálně zavražděni uvnitř kostela latinskými žoldněři, jejichž útok byl nepochybně iniciativou Michaela Palaiologa a s jeho spojenců.¹²

Proč si Mouzalonovi odpůrci vybrali cestu bezskrupulózního násilí, namísto toho, aby přijali jeho dříve nabízenou rezignaci? Důvodem může být riskantnost takového kroku. Jednak by přijetí výzvy k rezignaci bylo otevřeným vyjádřením nepřátelství, které mohlo být v dané situaci nebezpečné. I kdyby Mouzalon opravdu byl ochotný resignovat,

¹⁰ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 35.

¹¹ Klášter Sosandra v regionu Magnesia byl založen císařem Janem III. Vatatzésem jako jedna z největších nikájských fundací. Císařovým záměrem bylo vybudovat místo posledního odpočinku pro sebe a svou rodinu.

¹² GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 41.

zůstal by pravděpodobně v blízkosti dvora a jako osoba designovaná císařskou závětí by se mohl v budoucnu postavit za zájmy mladého císaře. Nejen, že by jeho vliv potenciálně nebyl zcela eliminován, ale i kdyby odešel zcela do ústraní, nebezpečí jeho návratu a zásahu do politiky existovalo a bylo reálné díky podpoře, které by se mu dostalo od jeho bratra, velitele armády. Co víc, volba dalšího regenta by se odehrála v poměrně širokém, těžce kontrolovatelném kruhu. Zavražděním bratří Mouzalonů se situace mohla odvíjet jinak.

Michael Palaiologos jako *megas konostaulos*, velitel latinských žoldnéřů, pověřil své bratry Jana a Konstantina osobním dohledem nad císařem Janem. Pravomoc k tomuto činu, kterým se Michael postavil do role ochránce Jana Lascarise, nevyplývala ani tak z jeho vojenské funkce, jako spíš z jeho příbuznosti s císařem, osobní moci a popularity, které se všeobecně těšil. Michael jasně usiloval o to stát se regentem Jana Lascarise, avšak zájem o moc, která z tohoto postavení plynula, měli samozřejmě i jiní příslušníci byzantské nobility. Byl to ale právě Michael Palaiologos, kdo byl jmenován regentem mladého císaře. Stalo se tak po té, co se pro něj vyslovalo shromáždění významných mužů říše vedené patriarchou Arseniem, jako nejvyšší stávající státoprávní autoritou.

Nový regent Michael Palaiologos, nyní už *megas doux*, velitel námořnictva, dostal k dispozici státní pokladnu v Magnesii. Díky císařskému zlatu mohl odměňovat své příznivce a bohatě obdarovávat zvláště příslušníky kléru. Michaelův demonstrativní zájem o preláty byl v kontrastu s předchozí vládou Theodora Lascarise, který se k představitelům církve stavěl spíše příkře, a zajistil mu v církevních kruzích značnou oblibu. I patriarcha Arsenios oceňoval Michaelovu štědrost a úctu k církvi. Náklonost mocných z církevních kruhů vůči regentovi byla taková, že navrhli jeho povýšení do úřadu *despoty*, po císaři druhé nejvyšší možné hodnosti v říši. Nedlouho poté byl Michael Palaiologos v Magnesii vyzvednut na štítu a provolán císařem. Na konci roku, pravděpodobně na Štědrý den roku 1258, proběhla v Nikáji císařská korunovace. Michael zde byl korunován společně se svojí manželkou Theodorou. Po nich byl korunován i mladý císař Jan Lascaris, na hlavu mu ale nebyla vložena císařská koruna jako Michaelovi, ale pouze čelenka z perel.¹³ Současníci tento rozdíl i odsunutí Jana do pozadí vnímali a někteří projevovali obavy o práva mladého císaře. Faktem zůstává, že za méně než čtyři měsíce dokázal Michael Palaiologos dosáhnout nejvyšší moci v říši a uchopit ji

¹³ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 46.

pevně do rukou. Tento pozoruhodný výkon svědčí o jeho značných diplomatických i taktických kvalitách.

3.2 Protipalaiologovská aliance a bitva u Pelagonie

To, že Michael Palaiologos koncem roku 1258 usedl na nikájský trůn, mělo dalekosáhlý vliv. Smrt císaře, jehož dědicem byl malý chlapec, a následná faktická usurpace nejvyšší moci člověkem mimo vládnoucí dynastii nemohla ujít pozornosti konkurenčních sil. Již od roku 1254, kdy po dvaatřicetileté stabilní a úspěšné vládě zemřel císař Jan Vatatzés, se pokoušeli vnější nepřátelé říše využít jejího momentálního oslabení. Krátká vláda císařova nástupce Theodora a hlavně turbulentní události po jeho smrti dále přispívaly k destabilizaci.

Epirský despota Michael II., který už v minulosti vedl vojenské kampaně proti Nikájskému císařství, se obrátil na sousední vládcy sdílející jeho antagonismus – Achájského knížete a Sicilského krále. Usiloval tedy o spojení s latinskými panovníky, což pro řecký Epirus nebyla samozřejmá volba. Pochopení politických a diplomatických faktorů vedoucích ke zformování této do jisté míry nepřirozené řecko-latinské vojenské aliance představuje výchozí bod pro pochopení geopolitické situace na území bývalé Byzantské říše před znovudobytím Konstantinopole.

Novým sicilským králem se stal roku 1254 nemanželský syn Fridricha II. Manfréd Sicilský. Politický postoj, který Manfréd zaujal vůči Nikájskému císařství, nekorespondoval s předchozí sicilskou politikou jeho otce. Fridrich II. udržoval s císařem Janem III. Vatatzéem spojení, které bylo podpořeno sňatkem císaře Jana a Konstancie, Fridrichovy dcery. V nastalé situaci však měla pro Manfréda aliance jeho otce jen malou politickou cenu, naproti tomu spojení s Epirem otvíralo dveře možnosti územních zisků a posílení vlastní pozice. Ovládnutím byzantského území by se naplnily tradiční tužby vládců Sicílie, kteří od doby normanských králů usilovali o to být dominantní silou v regionu.

Nová sicilsko-epirská aliance byla podpořena sňatkem nejstarší dcery epirského despoty Heleny s Manfrédem. Tento sňatek do jisté míry také konsolidoval situaci v otázce území na albánském pobřeží, které už dříve Manfréd na Epiru fakticky dobyl, a které teď Sicilskému království formálně připadly jako Helenino věno. Jednalo se o strategické území a pevnosti na albánském pobřeží umožňující případnou expanzi na Balkán. Aby se mohl Michael II. reálně pokusit o zničení Nikáje jako svého rivala ve věci ovládnutí Konstantinopole, musel si zajistit svou pozici na západě. Spojení s vládcem

Sicilského království tak bylo ze strany vládce Epirského despotátu logickým krokem. Nebylo pouhým předpokladem pro expanzi na východ, také reálně zvětšilo útočnou sílu relativně slabého Epiru a tím i šanci na úspěch vojenské kampaně proti Nikáji.

Co se Manfréda týče, jeho zájem o východní politiku je patrný od samého počátku jeho vlády.¹⁴ Vzhledem k tomu, že dosáhl na Epiru strategických územních zisků už před svým sňatkem, je potřeba nahlížet na jeho účast v tomto spojení v širších souvislostech, se zřetelem na jeho italskou politiku. Je pravděpodobné, že Manfréd mohl v budoucnu chtít použít území Epiru jako výchozí bod pro vlastní expanzi na východ. Případná úspěšná řecká politika by nepochybně vedla ke značnému zvětšení Manfrédova vlivu nejen na Balkáně, ale i v Itálii. Mohlo by tak dojít k realizaci Manfrédova primárního cíle, kterým bylo dosažení papežského uznání jeho vlády nad Sicilským královstvím. Porážka Nikájského císařství by navíc Manfréda postavila do role ochránce latinských držav na Východě, proto bylo spojení s Epirem zcela v souladu s jeho aktuálními politickými ambicemi.

Třetím účastníkem této řecko-latinské aliance byl achajský kníže Vilém II. Villeharduin. Motivy jeho účasti v této koalici jsou nejméně zřejmé, nicméně ne nepochopitelné. Plán Michaela Palaiologa na znovudobytí původních území Byzantské říše, které zahrnovalo i Acháju, nebyl jeho současníkům neznámý, což Villeharduina přirozeně stavělo do řad jeho protivníků. Účastí v kampani však musel sledovat i vlastní mocenské a územní cíle. Je velmi nepravděpodobné, že by Vilémovy ambice zahrnovaly trůn v Konstantinopoli, a to vzhledem k faktu, že byl vazalem latinského císaře Balduina a jakoukoliv případnou akcí proti němu by se dostal do přímého konfliktu s papežem. Mnohem reálněji se jeví cíl ovládnout bývalé Soluňské království,¹⁵ efemerní lombardský stát s centrem v Soluni, který byl již ve 20. letech rozvrácen Epirem, ale od roku 1246 se nacházel pod nadvládou Nikájského císařství. Podobně jako u sicilského krále Manfréda, i v případě Viléma došlo k posílení jeho aliančních vazeb k Epiru díky sňatku s Annou, další dcerou Michaela II.

Jakou roli ale hrál v alianci proti Michaelu Palaiologovi sám latinský císař Balduin? Žádný dobový zdroj nezmiňuje jeho účast.¹⁶ To, co se na první pohled může jevit překvapivě má své logické důvody. Reálná schopnost ovládat území se v případě

¹⁴ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 54.

¹⁵ LURIER, Harold E. *Crusaders as Conquerors: the Chronicle of Morea*. New York: Columbia University Press 1964, s. 179.

¹⁶ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 56.

Latinského císařství omezovala jen na samotné hlavní město a jeho blízké okolí. I přes tuto slabost by případná spolupráce znamenala pro alianční síly zisk vskutku výhodného výchozího bodu pro útok, protože Latinské císařství bezprostředně sousedilo s nikájským územím (samotná Konstantinopol je od Nikáje vzdálená jen málo přes sto kilometrů). Nicméně, Balduin si jistě uvědomoval, že aktivní účast v alianci, zahrnující přítomnost aliančních vojsk na jeho území a samozřejmě v Konstantinopoli, by znamenala značné ohrožení jeho pozice. V případě, že by se tak spojenci rozhodli, mohli by Balduina bez velkého úsilí sesadit.

Ačkoliv se přímá akce proti latinskému císaři zdá vzhledem ke vztahu k papežskému stolci nepravděpodobná ze strany achájského knížete i sicilského krále, nezapomeňme na dlouhodobé ambice Epirského despotátu, díky kterým byl přirozeným nepřitelem Latinského císařství. Partikulární zájmy členů aliance z ní navíc činily v případě úspěchu značně nevyzpytatelnou sílu, zatímco Nikájské císařství v těsné blízkosti Konstantinopole bylo do jisté míry známou veličinou. Z tohoto pohledu je Balduinova distance od koalice pochopitelná. Navíc Nikájské císařství bylo v očích latinského císaře destabilizované personálními změnami na trůně natolik, že po Michaelu Palaiologovi dokonce opakovaně žádal navrácení jistých území bývalého Soluňského království. Jeho žádosti, které Georgias Akropolites ve své kronice označuje za absurdní, byly zamítnuty.

Protipalaiologovská aliance, složená z vládců Epirského despotátu, Achájského knížectví a Sicilského království byla vskutku spojenectvím nesourodých partnerů. Odlišovali se nejen svou příslušností k církvi – Michael II. patřil k řecké ortodoxní církvi, Vilém byl římský katolík a Manfréd Sicilský byl z římské církve exkomunikován.¹⁷ Jednalo se o příslušníky zcela odlišných společností. Přes veškerou rozdílnost ale měli potenciál zformovat silnou vojenskou alianci, proti jejímž spojeným silám Michael Palaiologos nechtěl riskovat svou pozici v otevřené bitvě. Pokusil se využít diplomatické cesty k rozklizení aliance. Vyslal své posly za Manfrédem i Vilémem s nabídnou smíru, nicméně oba dva očekávali od své účasti v alianci větší zisky, než jaké jim mohl císař nabídnout, oba tedy nabídku odmítli. Epirský despota Michael II. odmítl nikájské poselstvo vůbec přijmout.

Jako schopný a pragmatický stratég si byl Palaiologos vědom toho, že diplomatickou cestou pravděpodobně neuspěje, zaútočil tedy na iniciátora aliance a svého

¹⁷ Michael II. byl příslušníkem epirské řecké ortodoxní církve s patriarchátem v Orhidu, ne v Nikáji. Manfréd Sicilský byl exkomunikován papežem Alexandrem IV. roku 1257.

hlavního nepřítele, Epirus. Nikájské vojsko pod vedením Michaelova bratra *sebastokratora* a *mezas domestika* Alexia Strategopoula zimovalo v Makedonii, bylo tedy na jaře roku 1259, čerstvě posílené o žoldnéřské jednotky,¹⁸ schopno podniknout rychlý útok na Epirus ještě před tím, než došlo ke spojení aliančních vojsk. Tato jarní ofenziva byla úspěšná a epirský despota během ní ztratil podstatnou část svého teritoria. Situace se pro útočníky zkomplikovala později po příchodu Manfrédových a Vilémových jednotek. Ačkoliv jsou zprávy o počtu jednotek bojujících na obou stranách nedůvěryhodným odhadem kronikářů, pravděpodobně nyní díky posilám alianční síly převyšovaly ty nikájské co do počtu.¹⁹ Avšak sebepočetnější alianci mohla zničit vzájemná nedůvěra a znatelný antagonismus, který panoval mezi řeckými a latinskými spojeneckými jednotkami. Nikájské velení se vyhýbalo přímé konfrontaci a soustředilo se na náhlé útoky menšího rozsahu, které měly alianční vojsko vyčerpávat a rozkládat. Konečně se pomocí lsti, díky které Michael II. uvěřil, že byl svými latinskými spojenci zrazen, podařilo alianci rozdělit. Po ústupu řeckých aliančních jednotek zaútočilo nikájské vojsko na zbylé latinské oddíly a uštědřilo jim v drtivou porážku, pro kterou se v historiografii vžil název bitva u Pelagonie.

Jedná se o bitvu nesporné důležitosti v dějinách 13. století. Michael Palaiologos, potažmo celé Nikájské císařství, dokázalo ustát potenciálně zničující nápor. Nejen, že z konfliktu císař vyšel vítězně, ale podařilo se mu eliminovat nepřítele natolik, že se otevřela cesta k dobytí hlavního města. Získání Konstantinopole bylo zásadním krokem pro plnou legitimizaci jeho vlády, což si Michael Palaiologos uvědomoval a ovládnutí Konstantinopole si vytyčil za svůj hlavní cíl. V této jemu příznivě nakloněné situaci bylo jen otázkou času, kdy se o restauraci byzantského impéria pokusí.

3.3 Dobyetí Konstantinopole

Strategie, kterou vůči Latinského císařství zvolili vládci Nikáje už před Michaelem Palaiologem, spočívala v jeho oslabování postupným obklíčovaním. Značně zmenšené, obklíčené a slabé Latinské císařství bylo nyní ve vážném nebezpečí, které jen umocnil fakt, že jeho západní ochránce zaměstnávaly vlastní problémy. Papeže vytěžoval italský konflikt s Manfrédem a ghibelliny a ani Benátky si díky vyostřenému zápasu s Janovem nemohly dovolit věnovat plnou pozornost situaci, ve které se nacházela jejich důležitá obchodní kolonie. Vzhledem k mocenské konstelaci ve Středomoří po porážce

¹⁸ Jednalo se o pěší i jízdní jednotky z německých oblastí, Uher, Srbska a Anatólie. SETTON, Kenneth Meyer. *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. Philadelphia: American Philosophical Society 1984, s. 84.

¹⁹ GEANAKOPOLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 65.

svých nepřátel v bitvě u Pelagonie, Michael usoudil, že je vhodný čas pokusit se o útok na hlavní město. Před plánovaným útokem si zajistil klid na bulharské hranici a neutralitu bulharského cara Konstantina Ticha a podobné diplomatické zajištění proběhlo i v případě anatolské hranice na základě jednání se seldžuckým sultánem i postupujícími Mongoly.

Michael byl obeznámen s nezdarem útoku na Konstantinopol, který roku 1236 provedly spojené síly císaře Jana III. Vatatzése a bulharského cara Ivana Asena. Přes jejich značný počet nedokázali udolat město ze tří stran obklopené mořem, jejich flotila byla přemožena. Bylo nasnadě, že dobytí Konstantinopole není možné bez silné flotily, které by se vyrovnala síle hlavního protektora Latinského císařství - Benátek. Vzhledem k úpadku Pisy byla jedinou takovou flotilou ta Janovské republiky, největšího konkurenta republiky svatého Marka. Spojenectví s touto latinskou námořní velmocí bylo dalším zásadním krokem na cestě k znovuzískání Konstantinopole. Michael o něm jednal s janovskými vyslanci v zimním sídle nikájských císařů ve městě Nyphaion, podle kterého dostalo konečné ujednání z března 1261 název smlouva z Nymphaea. Za námořní pomoc nezbytnou k úspěšnému obsazení města slíbil Michael Janovu politická privilegia a rozsáhlé obchodní výhody v byzantských přístavech, hlavně ve Smyrně.²⁰ Změny plynoucí ze smlouvy nebyly nikdy plně uvedeny v život, neboť Byzantinci brzy po jejím uzavření získali Konstantinopol i bez pomoci Janova.

Jak už bylo zmíněno, tzv. Autobiografie císaře Michaela Palaiologa k dobytí Konstantinopole neposkytuje žádné detailní informace, prostě ho konstatuje jako fakt. Dvě pro téma stěžejní řecké kroniky jsou sdílnější, nicméně Akropolites se s Pachymérem v popisu událostí rozcházejí. Faktem je, že nepočtené nikájské jednotky pod vedením Alexia Stretogopoula se dlouhodobě zdržovaly v blízkosti města a byly učiněny i ne zcela vážně míněné útoky testující obranu města. Nečekaná a skvělá příležitost k převzetí Konstantinopole se mu naskytla ve chvíli, kdy celá benátská flotila i s většinou latinské posádky odplula do Černého moře, aby získala kontrolu nad ostrovem Daphnusia. Balduinovu vládu nad městem tak bránila jen malá posádka a i nepočtené nikájské síly měly nyní šanci. Strategopoulos se jí rozhodl využít. Úspěch případné akce záležel na její rychlosti a utajení, protože i slabá posádka byla schopna opevněné město ubránit. Způsob, jakým se dostali nikájsí vojáci do města, se v podání Pachyméra i Akropolitese liší. Podle prvního z nich byly na pečlivě vybraných místech konstantinopolských zdí vztyčeny

²⁰ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 91.

žebříky a vojáci se v noci bleskově proplížili do města. Podle druhé verze pronikli vojáci do města nejdříve úzkou chodbou v hradbách, která byla otevřena jejich informátorem uvnitř města. Následovalo otevření brány a boj v ulicích města s latinskými vojáky. Ať byla konkrétní podoba dobytí jakákoliv, je jisté, že 25. července už město nebylo v latinských rukou.²¹

Michaela Palaiologa zpráva o dobytí města zastihla v Malé Asii. Po té, co byla potvrzena, se vydal na pochod ke Konstantinopoli. Naproti němu byly vypraveny latinské insignie bývalého císaře Balduina, aby o tom, že město bylo skutečně dobyto, nemohlo být pochyb. Císař dorazil ke Konstantinopoli 14. srpna, nicméně vlastní vjezd do města odložil až na následující den. I vzhledem k charakteru získání města, které nepadlo do rukou Řeků po dlouhém oblehání, nebo památné bitvě, se císař předem rozhodl, že vjezd do města neuskuteční ve vojenském triumfálním duchu, nýbrž zbožným bohulibým způsobem. Znovuzískání hlavního města Byzantské říše představovalo důležitý legitimizační krok upevňující držbu usurpovaného trůnu a Michael tuto skutečnost také vhodně interpretoval jako významný důkaz Boží přízně vůči své osobě. Symbolem události 15. srpna se pak stala ikona Panny Marie Hodegetrie - té, které ukazuje cestu, patronky Konstantinopole. Byla nesena v čele zástupu, kterým Michael Palaiologos vešel do města. Prošel Zlatou bránou s hlavou odkrytou a stejně jako všichni přítomní klečel na kolenou, modlil se a vzdával díky Bohu za veliké vítězství.

Michael Palaiologos byl nyní oslavován jako „nový Konstantin“, druhý zakladatel a obnovitel zubožené Konstantinopole zbavené trpěné latinské nadvlády. Alexios Strategopoulos, velitel, kterému se podařilo město dobýt, byl privilegován slavit triumf a po celý následující rok bylo jeho jméno během modliteb vzpomínáno vedle jména císaře. Starý řád věcí se navrátil, ortodoxní císař opět vládl ve Velkém paláci a ortodoxní patriarcha sídlil ve Velkém chrámu. Na upomínku vítězství císaře Michaela, které mu bylo dopřáno díky Boží vůli, byl vztyčen sloup před kostelem Svätých Apoštolů, který byl druhým největším konstantinopolským kostelem co do velikosti i významu po chrámu Hagia Sophia. Na vrcholu sloupu se nacházela bronzová socha Archanděla Michaela, svatého patrona císařova, která se tyčila nad menší sochou samotného císaře, který držel ve svých rukách město Konstantinopol.

²¹ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 94.

3.4 Restaurace Konstantinopole 1261

Během samotného dobytí Konstantinopole, ani po něm nedošlo podle dostupných zdrojů k násilí vůči latinskému obyvatelstvu. Město nebylo svědkem krveprolití, jako tomu bylo v roce 1204 po jeho obsazení křižáckými vojsky, nedošlo ani k hromadnému nucenému vysídlení Latinců, i když mnoho Benátčanů město opustilo. Protilatinské nálady u řeckého obyvatelstva, zdá se, nedosahovaly významné míry, život města se významně nezměnil. Tolerantní přístup panoval i vůči těm, kteří sloužili ve správním aparátu císaře Balduina.²² Michael Palaiologos si byl vědom toho, že pro přežití obnovené říše potřebuje stabilní poměry. Jeho přístup vůči latinskému obyvatelstvu může působit velkoryse, je nicméně realistický. Zkušenosti úředníků se rozhodl využít ve svůj prospěch, a co se obchodu týče, bylo jasné, že bez umu a kapitálu latinských obchodníků nemůže toto odvětví v Konstantinopoli vzkvétat. Janovanům a Benátčanům bylo umožněno nadále věnovat se obchodní činnosti bez nutnosti platit cla. Císař také se třemi hlavními latinskými národy, tedy Janovany, Pisánci a Benátčany, uzavřel smlouvu, která umožňovala těm, kteří město neopustili, zůstat v původních čtvrtích a na jejich přesně stanoveném území vykonávat vlastní právo.²³ Ačkoliv se míra dřívější privilegovanosti Benátčanů, kterých teď ve městě oproti minulosti sídlilo relativně málo, snížila ve prospěch Janovanů, jejichž počet v Konstantinopoli naopak rostl, snažil se císař o v zásadě vyrovnanou politiku. Usiloval o nekonfliktní vztahy se všemi italskými republikami, představitelům italských vlád dokonce posílal dary. Svým jednáním se snažil předejít vzniku jakékoliv proti-byzantinské aliance, kterou by císař Balduin chtěl zformovat.

Protože byla Konstantinopol po velkých požárech, odlivu obyvatelstva a nedostatečné péči v poslední desetiletích zruinovaným městem, byla od počátku věnována velká pozornost její urbanistické obnově. Velký důraz byl kladen na opravdu kostelů a klášterů, neboť restaurace ortodoxie byla znakem a symbolem restaurace Byzantské říše jako takové.²⁴ Obnovováno však bylo celé město. Značná pozornost byla věnována posílení městských zdí na Zlatém rohu, zvláště při Marmarském moři tak, aby byly schopny ustát případný námořní útok ze strany Benátčanů a jejich spojenců, jehož hrozba byla stále reálná. Císař udržoval pro případ útoku spojení s Janovany, snažil

²² NICOL, Donald MacGillivray. *The last centuries of Byzantium, 1261-1453*. Cambridge: Cambridge University Press 1993, s. 41.

²³ GEANAKOPOLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 145.

²⁴ NICOL, D. M. *The last centuries of Byzantium*, s. 42.

se nicméně minimalizovat závislost na cizím válečné loďstvu a tak urychleně budoval vlastní flotilu. Do té byli zváni zkušení námořníci z řeckých oblastí, kteří byli velmi dobře placeni, aby se ve městě usadili. Konstantinopol byla připravena pojmout množství nových obyvatel. V posledních desetiletích byly zničeny celé čtvrti a uvnitř městských zdí vznikly prázdné prostory tak velké, že zde bylo možné pěstovat zemědělské plodiny a pást stáda dobytka.

Rozsáhlá stavební obnova urbanistické struktury a obranyschopnosti města si nicméně vyžádala velké množství finančních prostředků. Rezervy nashromážděné ještě nikájským císařem Janem III. Vatatzésem nebyly dostačující, a císař Michael se proto uchýlil k devalvaci hyperpyronu. Tato zlatá byzantská mince nově obsahovala patnáct karátů a proti předchozímu nikájskému hyperpyronu byla chudší o celé tři karáty. Během necelých šedesáti let tak přišla zlatá mince o devět karátů.²⁵ Zdroje pro obnovu a držení města plynuly do Konstantinopole z periferních oblastí obnovené říše. V očích obyvatel měst v Malé Asii, jako byly Nikája, Brusa, Nikomedie, či Efes, bylo bohatství bývalého nikájského císařství utápěno v Konstantinopoli, zatímco oni byli zanedbáváni. Pachyméres ve své kronice zmiňuje i názor lidových proroků v Nikáji, že přesun císařského sídla do Konstantinopole je pravá pohroma. I vzhledem k tomu část obyvatelstva Malé Asie vnímala Michaela Palaiologa jako usurpátora a sympatizovala s rodinou Lascarisů, která v letech 1204-1261 udržela císařskou tradici říše v exilu.

Lascarisů se týkal i počátek tzv. arseniánského schizmatu. Jednalo se o spor mezi císařem Michaelem Palaiologem a patriarchou, který se rozhořel v prosinci roku 1261. Michael nechal oslepit svého spoluvládce a právoplatného dědice trůnu Jana IV. Lascarise v den jeho jedenáctých narozenin, čímž mladý císař fakticky pozbyl možnosti vládnout říši. Za tento čin byl Michael následně exkomunikován patriarchou Arseniem, který vystupoval od smrti císaře Theodora Lascarise jako hlavní ochránce práv jeho syna. Samotná exkomunikace ale nic neměnila na tom, že se Palaiologovi povedlo zcela eliminovat možné nároky na trůn všech zbývajících členů bývalé vládnoucí dynastie Lascarisů a fakticky završit usurpaci trůnu, když mladého následníka trůnu oslepil a tři jeho sestry donutil k sňatkům s cizinci.

²⁵ Trend devalvace hyperpyronu se neměl zastavit ani za vlády Michaelova syna Andronica, který snížil obsah zlata na pouhou polovinu, tedy třináct karátů. Hyperpyron díky sérii devalvací ve třináctém století definitivně ztratil svůj statut bezantu - ceněného a univerzálního platidla při mezinárodním obchodu, který zcela připadl zlatým měnám italských námořních republik.

Císařovo počínání však nezůstalo bez odezvy a vyvolalo nepřátelskou reakci zejména v Nikáji, kam bylo nutné poslat vojenské jednotky na uklidnění nepokojů. Navíc patriarcha Arsenios odmítal zrušit exkomunikaci, kvůli které byly císaři odeprény svátosti a také vstup do chrámu Hagia Sophia. Po několikaletém úsilí se císaři povedlo zbavit patriarchu Arsenia jeho úřadu až v květnu roku 1265, kdy byl synodem biskupů sesazen a poslán do exilu. Trvalo téměř rok, než byl post konstantinopolského patriarchy znovu obsazen Germainem III., i ten však odmítl císaře zprostit exkomunikace a byl následně donucen resignovat. Až v únoru 1267 byl do úřadu patriarchy uveden bývalý mnich a císařův zpovědník Josef, který přijal císaře zpět do církve.²⁶ Velká část biskupů z Malé Asie a zejména konzervativní mnišstvo se však postavilo na stranu patriarchy Arsenia a odmítalo uznat jeho sesazení a také jeho nástupce, čímž vzniklo arseniánské schizma rozdělující ortodoxní církev po několik desítek let. A stejně tak, jako rozdělovalo ortodoxní církev, rozdělovalo schizma i byzantskou společnost.

²⁶ NICOL, D. M. *The last centuries of Byzantium*, s. 45.

4. Jižní Itálie za vlády Štaufů a nástup Karla z Anjou

Na území Sicílie a jižní Itálie, vzniklo roku 1130 Sicilské království. Stalo se tak pomazáním Rogera II., normanského hraběte z Apulie, Kalábrie a Sicílie, na krále.²⁷ Před tím, než bylo toto území dobyto Normany na konci 11. století, patřilo muslimským vládcům ze severní Afriky, přičemž ještě dříve bylo součástí Byzantské říše. Na tomto území tedy dlouhodobě docházelo ke střetávání všech tří dominantních kultur tehdejšího Středomoří, přičemž zde arabsky, latinsky a řecky hovořící obyvatelstvo během dob vytvořilo smíšenou společnost. Vláda normanské královské dynastie Hauteville znamenala počátek převahy latinské kultury v tomto prostoru. Tento trend byl přirozeně doprovázen poklesem podílu řeckého a arabského obyvatelstva co do počtu i významu. Poměrně početnou menšinu v Sicilském království stále představovali Židé věnující se obchodu, jejichž usazování v království bylo vítáno pro ekonomické výhody z toho plynoucí. Židé zde také plnili roli překladatelů a kulturních prostředníků mezi většinovou latinskou společností a zbytky arabské populace, jakkoliv byl přenos arabské a řecké kultury k západnímu obyvatelstvu v první polovině 13. století oslaben.²⁸

4.1 Sicilské království za vlády Štaufů

Po smrti mužských příslušníků rodu Hauteville nastoupila roku 1194 na trůn dcera a legitimní dědička Rogera II., Konstancie Sicilská. Stalo se tak hlavně díky iniciativě jejího manžela, Jindřicha VI. Štaufského. Její sňatek s Jindřichem se odehrál roku 1186, v době, kdy bylo Jindřichovi třiaadvacet a Konstancii již čtyřicet let. Spojení dědičky rodu Hauteville s německým králem jako možným budoucím králem Sicílie nevítrala ani normanská šlechta, ani papež obávající se nárůstu štaufské moci plynoucího z rozšíření držav.²⁹ Papežský stát se vskutku roku 1194 ocitl obklopen štaufským územím. Nicméně, smrt Jindřicha VI. o tři roky později ukončila velmi záhy toto napětí. Králem Svaté říše římské se stal Welf Ota IV. Brunšvický a jihoitalské území zdědil teprve tříletý syn Jindřicha a Konstancie, Fridrich. Konstancie zemřela o rok později a poručnictví nad

²⁷ Udělení královského titulu papežem Anakletem II. mělo Rogera II. naklonit na jeho stranu v situaci schizmatu mezi ním a Inocencem II. Roku 1139, rok po smrti vzdoropapeže Anakleta, dosáhl Roger II. potvrzení královského titulu Inocencem II.

²⁸ DUNABABIN, Jean. *The French kingdom in Sicily, 1266-1305*. New York: Cambridge University Press 2011, s. 21.

²⁹ BRESC, Henri. *La chute des Hohenstaufen et l'installation de Charles Ier d'Anjou*. In: TONNERRE, Noël-Yves, VERRY, Élisabeth. *Les princes angevins du XIIIe au XVe siècle*. Rennes: Presses universitaires de Rennes 2003, s. 61-83.

chlapcem bylo svěřeno papeži Inocenci III., který se tak do doby Fridrichovy zletilosti, které dosáhl ve čtrnácti letech roku 1210, stal i regentem Sicilského království.³⁰

Papež Inocenc III. zemřel roku 1216, jeho nástupce Honorius III. roku 1220 korunoval sicilského a římského krále Fridricha císařem. V osobě nového císaře získala ghibellinská strana skvělého a mocného vůdce a boj proti moci papeže byl po celý zbytek života jeden z hlavních motivů Fridrichovy politiky. Jeho vztah se Svatým stolcem byl po většinu doby jeho vlády více než problematický, přičemž dlouhodobé rozpory vyústily až v rozhodnutí papeže Inocence IV.³¹ svolat I. Lyonský koncil. Otázka Fridricha II. byla hlavním problémem, kterým se na papežův popud koncil na svých třech zasedáních zabýval.³² Nepřítomný císař byl označen za nepřítele celé církve a bylo proti němu vzneseno několik závažných obvinění, proti kterým ho neúspěšně hájil jeho důvěrník a zástupce na koncilu Tadeáš ze Suesy. 17. července 1245 byla přijata závěrečná ustanovení, na základě kterých byl Fridrich II. exkomunikován a sesazen jako německý král a římský císař pro kacířství, porušení přísahy a rušení míru.

Roku 1250 Fridrich II. zemřel, čímž papežský stolec ztratil dlouhodobého a mocného nepřítele. Inocenc IV. se pokusil situaci využít ke změně poměrů v Itálii, konkrétně k instalaci nové, poslušnější dynastie vládnoucí Sicilskému království. Jako uprázdňené léno papež nabídl jižní Itálii nejdříve bratrovi anglického krále Richardu z Cornwallu, který ji ale za daných podmínek odmítl. Jednání však pokračovala, neboť anglický král Jindřich III. Plantagenet chtěl získat sicilskou korunu pro svého malého syna Edmunda. Zatímco probíhala vyjednávání mezi anglickým králem a papežem o podmínkách a výši obnosu, který by Anglie za nové léno zaplatila, vlády v Sicilském království se po smrti otce ujal jeho v té době nejstarší žijící syn Konrád. I jeho vztahy se Svatým stolcem byly přirozeně konfliktní a byl v dubnu roku 1254 exkomunikován, načež v květnu zemřel na horečku v Melfi.³³ Téhož roku také došlo k dohodě mezi Jindřichem III. Plantagenetem a Inocencem IV., že se se tehdy osmiletý Edmund stane

³⁰ RENDINA, Claudio. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*. Praha: Volvox Globator 2005, s. 332.

³¹ Pontifikát v letech 1243-1254.

³² Na prvním zasedání koncilu 28. června 1245 v katedrále svatého Jana Křtitele v Lyonu papež Inocenc IV. jmenoval pět ran, které sužují církev, a přirovnal je k pěti ranám, které Ježíš Kristus utrpěl na kříži. Jednalo se následující problémy: nepravověrnost a morální úpadek kléru i laiků, trauřalost a arogance Saracénů, kteří obsadili Svatou zemi a předchozího roku i město Jeruzalém, schisma s Řeky, vpád Mongolů do Uher a útisk církve osobou císaře Fridricha II. Papež poté vyslovil přesvědčení, že ačkoliv poslední ze jmenovaných ran není tou nejzávažnější, je koncil nad jiné schopný ji vyléčit a tím také určil hlavní linku koncilních jednání. In: PELTIER, A. *Dictionnaire universel et complet des conciles*.

³³ JEHEL, Georges. *Charles d'Anjou (1226-1285), Comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem: un Capétien en Méditerranée*. CAHMER: Université de Picardie Jules Verne 2005, s. 60.

sicilským králem. Papež naléhal, aby byla do jižní Itálie brzy vypravena armáda. Vlády v Sicilském království se totiž ihned po smrti Konráda chopil jeho nevlastní bratr, Fridrichův nemanželský syn Manfréd, připravený energicky vzdorovat plánům papeže Inocence.

Uprostřed konfliktu s Manfrédem v prosinci téhož roku Inocenc IV. zemřel. Nahradil ho kardinál René ze Segni jako Alexandr IV., který ale na rozdíl od svého předchůdce neměl dost síly k úspěšnému řešení sicilské otázky a čelil silnému tlaku ze strany ghibellinů. Za jeho pontifikátu mohl Manfréd nejen konsolidovat svou pozici jako vládce jižní Itálie, ale také úspěšně rozšiřovat svůj vliv po celém poloostrově včetně Říma. Roku 1258 byl v Palermu po konečně čtyřech letech faktické vlády také korunován a stal se sicilským králem.

Alexandr IV. zemřel roku 1261 a zanechal otázku jižní Itálie nevyřešenou. Jeho nástupcem se stal Francouz Jakub Pantaléon Archer, který přijal jméno Urban IV. Od počátku svého pontifikátu se snažil upevnit svou pozici v Itálii, s čímž, jak si uvědomoval, úzce souvisela právě otázka vládců Sicílie. Obnovil proto jednání s francouzským králem Ludvíkem IX. a jeho bratrem Karlem z Anjou, která skončila roku 1263 vzájemnou dohodou, podle níž se měl nejmladší bratr francouzského krále stát králem sicilským. Budoucnost ukáže, že ani tak nový vládce Sicilského království nebude vždy poslušným vazalem papežského státu, nicméně síla, která bude schopná odstranit Štaufy z jižní Itálie, se dala do pohybu.

4.2 Karel z Anjou

Karel z Anjou se narodil jako syn francouzského krále Ludvíka VIII., pravděpodobně jako pohrobek roku 1226. Ve svých dvaceti letech 31. ledna roku 1246 oslavil v Aix-en-Provence svatbu s Beatrix, nejmladší dcerou hraběte Raimond Bérengera a dědičkou Provence. Svatba navazovala na předchozí spojení rodu provensálských hrabat a Kapetovců, neboť starší sestra Beatrix Markéta se vdala za Karlova bratra krále Ludvíka už roku 1234. Karel se díky sňatku stal suverénem v hrabství Provence, což lze jednoznačně považovat za úspěch, neboť se jednalo o území větší a bohatší, než bylo Anjou nebo Maine. Nicméně, středomořská Provence byla územím značně odlišným od severní Francie, se kterou měl Karel zkušenosti. To, že se zde stal Karel hrabětem a vyjádřil svůj úmysl přivést pod svou vládu i velká provensálská města Arles, Avignon a Marseille, vyvolalo vlnu nelibosti. Arles, Avignon a zejména Marseille byla nezávislá města konstituovaná po vzoru italských městských

republik s vůlí po nezávislé samosprávě.³⁴ Jejich vratká poslušnost se projevila hned v roce 1246, kdy Karel odjel, aby přijal rytířství a obdržel investituru hrabství Anjou a Maine. Vlna nepřátelských nálad, která se rozlila po Provence, byla podporována vdovou po bývalém hraběti Raimondovi, Beatrix Savojskou. Situaci Karel, který se chystal na křížovou výpravu vedenou jeho bratrem Ludvíkem, vyřešil kompromisem se svou tchýní tak, že jí svěřil správu nad územím po čas své nepřítomnosti na křížové výpravě. Roku 1248 vyplul se svou manželkou a staršími bratry z Marseille do Egypta. Účast na křížové výpravě pro dvaadvacetiletého hraběte představovala silnou formativní zkušenost a byl to nejspíš právě přímý kontakt s Orientem, který podmínil Karlův celoživotní zájem o východní území.

Karel se i se svým bratrem Alfonsem z Poitiers, hrabětem z Toulouse, vrátil z výpravy po necelých dvou letech již roku 1250. Brzký návrat byl zapříčiněn několika faktory. Je pravděpodobné, že se tak stalo na přání jejich stárnoucí matky Blanky Kastilské, které král Ludvík svěřil správu francouzského království, a která nyní žádala pomoc se zajištěním regentství.³⁵ Roli nejspíše hrály i napjaté vztahy mezi Ludvíkem a Karlem, stejně jako nejistá situace v Provence. Karel hned po svém návratu věnoval úsilí k obnovení autority nad svými domény, podporován bratrem Alfonsem z Poitiers i svou matkou. V první polovině roku 1251 byl Karel jako hrabě z Provence uznán dříve rebelujícími městy Avignonem, Marseille i Arles, přičemž poslední jmenované si zvolil za sídelní město. Roku 1256 Karlova plná práva nad Provencí uznala i Beatrix Savojská, což v kontextu vysoké roční renty, kterou jí vyplácel Ludvík IX., vytváří obraz podpory, které se Karlovi dostávalo od jeho příbuzných.³⁶ I přes formální uznání autority, která Karel v Provence získal, musel čelit rebeliím až do roku 1264, kdy nechal exemplárně popravít vzbouřence v Marseille, odkud protianjuovské nálady vycházely nejčastěji. Karel se snažil v Provence uplatňovat autoritativní styl vlády, a ačkoliv autonomii měst omezil, zcela ji nezničil a městská samospráva nadále koexistovala se státní mocí.

Po smrti Fridricha II. v prosinci roku 1250 začal papež Inocenc IV. hledat možnosti, jak zbavit Štaufy vlády v Sicilském království. Po dlouhých, nicméně neuspokojivých jednání s anglickou stranou zahájil v červnu roku 1253 jednání s francouzským dvorem o Karlově intervenci do italských záležitostí. Král Ludvík IX.

³⁴ JEHEL, G. *Charles d'Anjou*, s. 43.

³⁵ Po její smrti roku 1252 se Karel z Anjou podílel na regentské vládě. Ludvík IX. se vrátil do Paříže až v září roku 1254. LE GOFF, Jacques. *Ludvík Svatý*. Praha: Argo 2012, s. 149-152.

³⁶ JEHEL, G. *Charles d'Anjou*, s. 45.

byl v tu dobu ještě na křížové výpravě a Karel byl se svým bratrem Alfonsem po smrti jejich matky Blanky Kastilské pověřen regentskou vládou v království. Karel papežovu nabídku udělení Sicilského království v léno prozatím odmítl.³⁷ Lze se domnívat, že tak učinil z důvodu nepříznivých okolností - nemohl očekávat vojenskou ani finanční pomoc ze strany francouzského království a jelikož se vlády na Sicílii chopil Manfréd, narazil by pravděpodobně na silný odpor při prosazování svých nároků.

Rok 1261 přinesl dvě důležité personální změny. Papežem se po sedmiletém pontifikátu Alexandra IV. stal Urban IV. a na císařský trůn v Konstantinopoli usedl Michael Palaiologos. Otázka Sicilského království byla stále otevřená. Manfréd vyjádřil svou ochotu podpořit chystanou křížovou výpravu, která měla titulárnímu latinskému císaři Balduinovi vrátit konstantinopolský, nicméně svou pomoc podmiňoval tím, že papež uzná jeho vládu v Sicilském království. Papež se rozhodl tuto nabídku neakceptovat, neboť se obával dalšího nárůstu Manfrédovy moci na Bosporu, proto byla jejich jednání brzy ukončena a dlouhodobý kurz papežské protiřáfské politiky zůstal zachován, což opětovně zvýšilo důležitost Karla z Anjou jako kandidáta na sicilský trůn.³⁸ Po dvouletém vyjednávání s francouzským králem Ludvíkem IX. s ním uzavřel papež dohodu o tom, že Sicilské království bude uděleno v léno jeho nejmladšímu bratru Karlovi, vévodovi z Anjou, Maine a Provence, který se tím stane králem sicilským a papežským vazalem. Souhlas francouzského krále se záměrem Urbana IV. byl doprovázen ujednáním obou stran, že Karel nikdy nepřijme titul císaře, nebo římského krále, také se nestane vládcem německých zemí, nebo území na severu Itálie.

V reakci na to, že papež uznal Karla z Anjou sicilským králem, přitáhl Manfréd k Římu, odkud byl Urban IV. nucen uprchnout a v říjnu roku 1264 zemřel v Perugii. Jeho nástupcem se stal v únoru roku 1265 původem francouzský kardinál Vít Faucoi jako Klement IV. Mezitím se Karel ve Francii chystal na převzetí moci v jižní Itálii. Ačkoliv mu k tomuto kroku francouzský král dal souhlas, nehodlal jeho úsilí podpořit vojensky ani finančně. Finanční podpory se Karlovi však dostalo od mocných toskánských guelfů - florentských a sienských bankéřů.³⁹ Roku 1265 připlul Karel z Marseille do Říma, kde byl zvolen římským senátorem,⁴⁰ a kde vyčkával na příchod své armády, kterou

³⁷ JEHEL, G. *Charles d'Anjou*, s. 60.

³⁸ JEHEL, G. *Charles d'Anjou*, s. 64.

³⁹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2007, s. 34.

⁴⁰ Stalo se tak v reakci na to, že byl papežem roku 1263 prohlášen za sicilského krále. JEHEL, Georges. *Charles d'Anjou (1226-1285), Comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem: un Capétien en Méditerranée*. CAHMER: Université de Picardie Jules Verne. 2005. s. 71.

doprovázela i Karlova manželka Beatrix. Na podzim vojsko překonalo alpské průsmyky a na konci roku dosáhlo Říma. 6. ledna 1266 pak byli Karel a Beatrix korunováni v Katedrále svatého Petra v Římě.⁴¹ V únoru téhož roku Karel z Anjou porazil vojsko krále Manfréda v bitvě u Beneventa, kde sám Manfréd zahynul. Později roku 1268 zvítězil Karel i nad ghibellinskou armádou vedenou mladým Konradinem u Tagliacozza, aby po té nechal syna krále Konráda a posledního dědice Štaufů 29. října 1268 popravit na náměstí v Neapoli.⁴²

Nástup Karla z Anjou na sicilský trůn znamenal vstup latinsko-byzantských vztahů do zcela nové fáze. Porážkou Manfréda roku 1266 u Beneventa přišlo papežství o tradičního nepřítele, kterým štaufský panovník italského jihu po desetiletí byl, a Guelfové ztratili v sicilském panovníkovi svého vůdce. Dynastická změna v Sicilském království posílala pozici papeže v Itálii. Pro Michaela Palaiologa pak na první pohled znamenala jen nahrazení starého nepřítele novým. Skutečnost byla ale taková, že Karel z Anjou byl člověk s mimořádnými ambicemi a velkou schopností tyto ambice uskutečňovat, nesmiřitelný a velmi silný protivník. Jelikož obrátil záhy po ovládnutí Sicilského království svou pozornost k Bosporu, byl Michael Palaiologos nucen věnovat prakticky celý zbytek svojí vlády pokusům eliminovat jeho vliv a snahám předejít útoku. Ze strany Karla z Anjou hrozilo obnovené Byzantské říši zdaleka největší nebezpečí, neboť Karel disponoval jak penězi a spojenci, tak i přesvědčením, že vláda Michaela Palaiologa v Konstantinopoli musí skončit. Konfliktem těchto dvou mocných mužů nadaných nesporným politickým umem byla ovlivněna celé oblast Středomoří a vzájemný mocenský souboj představoval zásadní prvek jejich úsilí. Je zajímavé, že důležitou roli a v tomto soupeření sehrála politika papežů a hlavně otázka církevní unie.

⁴¹ Nepřijali korunu z rukou papeže Klementa IV., jak si Karel přál. Papež byl ve Viterbu, korunovaci provedl jeden z kardinálů. In: LOUGHLIN, James. Pope Clement IV. The Catholic Encyclopedia. Vol. 4 [online]. New York: Robert Appleton Company 1908. [cit. 13. 7. 2016]. URL: <<http://www.newadvent.org/cathen/04019a.htm>>.

⁴² WOLTER, Hans, HOLSTEIN, Henri. *Lyon I et Lyon II: Histoire des conciles oecuméniques*. Paris: Éditions de l'Orante 1966, s. 134.

5. Jednání o církevní unii a mocenská konstelace ve Středomoří v letech 1261-1274

Od vzájemné exkomunikace konstantinopolského patriarchy Michaela Cerularia a kardinála Humberta da Silva Candida roku 1054 datuje historiografie schizma latinské a řecké ortodoxní církve. Více či méně vážných diplomatických snah o církevní unii, opětovné dosažení vzájemného *communio*, bylo v historii několik. Znovusjednocení obou církví je opakovaně se objevujícím motivem papežské politiky, neboť případné odstranění schismatu by nepochybně přispělo jednak k nárůstu prestiže papeže jako osoby, také by zvětšilo územní dosah moci Svatého stolce a dále posílilo jeho pozici v otázce neomylnosti a nadřazenosti. Navíc zde, zvláště ve dvanáctém století, hrála podstatnou roli otázka křížových výprav. Z mocenského hlediska církevní unie představovala v očích papežů způsob, jak zastavit postup muslimů, sjednocené křesťanstvo mělo větší vojenský a ekonomický potenciál vést ve Svaté zemi úspěšnou válku proti nevěřícím.

Myšlenka církevní unie v sobě ale nesla i silný eklesiální aspekt jednoty svaté apoštolské církve. Tu křesťanstvo třináctého století postrádalo a bylo nepochybně přáním mnohých předních teologů východní i západní církve, aby bylo schizma odstraněno, neboť bylo ze své podstaty negativním jevem odhalujícím nejednotnost křesťanů a mementem lidského rozkolu. Většina proběhlých jednání o unii však zkrachovala ve fázi raných vyjednávání, často byla přerušena na základě personálních změn na papežském či císařském stolci, selhávala i na diplomatické neústupnosti obou jednacích stran. Zdá se navíc, že jakékoliv rozhovory o případné unii byly vždy motivovány aktuálními výhodami a politickým prospěchem, nikoliv touhou po unii samé, vycházející z potřeb křesťanské společnosti. Jelikož jednání o unii nemohla být vedena jinde než na nejvyšší diplomatické úrovni, byla nejvíce determinována stávající politickou situací a pokud politické výhody plynoucí z unie pominuly, myšlenka spojenectví byla na základě této změny okamžitě opuštěna.⁴³ Okolnosti jednání o církevní unii iniciované císařem Michaellem Palaiologem převaze politické motivace nasvědčují.

5.1 Jednání o církevní unii

Existence Latinského císařství v Konstantinopoli byla hlavní překážkou a zároveň důvodem k jednání o církevní unii mezi papeži a nikájskými císaři. Držba

⁴³ BURRY, J. B. *The Cambridge Medieval History*, s. 612.

Konstantinopole představovala nejdůležitější vyjednávací páku na straně papežství ohledně církevní unie, která by znamenala podrobení se Řeků autoritě papeže. Tato jednání byla zahájena za pontifikátu Řehoře IX. (1227-1241) z iniciativy císaře Jana III. Vatatzése, který vyjádřil svou náklonost myšlenke unie,⁴⁴ podmiňoval ji nicméně právě koncem latinské nadvlády v Konstantinopoli.

Jednání pokračovala za pontifikátu Inocence IV. (1243-1254). Ten si byl jasně vědom slabosti Latinského císařství a zároveň se měl důvod obávat formujících se aliančních vztahů mezi Janem Vatatzésem a Fridrichem II. Roku 1249, tedy v šestém roce svého pontifikátu, vyslal k nikájskému dvoru poselstvo vedené Janem z Parmy, přičemž se zavázal přijmout byzantské posly v Perugii. Jednání však neměla žádný výsledek, neboť papež ačkoliv se zdá, že byl vnitřně přesvědčen o neplatnosti existence Latinského císařství, nebyl ochoten vyjádřit se otevřeně ve prospěch Vatatzése.⁴⁵ Takový čin by byl v přímém rozporu s dosavadní papežskou politikou podpory Latinskému císařství, které se za svého pontifikátu držel i Inocenc IV., ačkoliv se z jeho strany jednalo o podporu spíše rétorického, než reálného charakteru. Případná dohoda s Vatatzésem by dalekosáhle destabilizovala oblast bývalé Byzantské říše, oblast, na které se nyní rozkládaly nástupnické latinské státy pod správou evropských feudálů. Jinými slovy představovala v dané situaci přílišný politický risk, zvláště přičteme-li k tomu vratké teologické základy unie a očekávaný odpor, který by takové ujednání na východě vzbudilo.

Dokladem toho, že případná dohoda byla postavena spíše na hypotetickém základě, než na reálné eventualitě, je fakt, že jednání ustala hned po té, co na konci roku 1254 císař i papež krátce po sobě zemřeli. Přesněji řečeno fakticky pokračovala, protože nový papež Alexandr IV. vyslal v roce 1256 legáta k císaři Theodorovi, ten jej ale přijal chladně a situace nikam nepokročila.

Nástup Michaela Palaiologa na trůn znamenal, že se otázka církevní unie znovu otevřela. Michael už krátce po uchvácení trůnu musel čelit nebezpečí formující se aliance Epiru, Acháje a Sicilského království. Z toho důvodu vyslal s největší pravděpodobností poselstvo k papeži a nabízel svatému otci unii,⁴⁶ jejíž uzavření by od něj odvrátilo očekávaný útok vojsk aliance. Svým dopisem navazoval na nedávná jednání mezi Janem

⁴⁴ Církevní unie by pro císaře Jana Vatatzése znamenala částečné zajištění západní hranice říše a navíc představovala i možný zdroj vojenské pomoci západních křesťanů proti seldžuckým Turkům, jejichž útokům čelila říše na svých východních hranicích.

⁴⁵ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 138.

⁴⁶ Dopis se nedochoval, jeho existenci však císař Michael připomíná v dopise adresovaném dalšímu papeži. GEANAKOPLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 61.

Vatatzésem a Inocencem IV., přičemž zřejmě doufal, že papežovo nepřátelství vůči Manfrédovi Sicilskému bude hrát v jeho prospěch. V registrech Alexandra IV. nicméně nenalzáme žádnou papežskou odpověď na tento dopis. To, že zůstal bez odpovědi, není příliš překvapivé, vzhledem k rychlému a nejistému vývoji událostí. Neočekávané personální změny doprovázející nástup Palaiologa na trůn, i existence silné jemu nepřátelské vojenské aliance, to obojí dávalo tušit, že se situace může dále prudce měnit. Cena za případnou unii, tedy zřeknutí se Latinského císařství, byla v tuto chvíli příliš vysoká.

Ačkoliv Micheal Palaiologos dokázal své nepřátele porazit u Pelagonie a později uskutečnit dlouhodobý cíl svých předchůdců a slavně znovuzískat Konstantinopol, v rozhovorech o církevní unii s papežem pokračoval i po roce 1261. Co bylo po dobytí hlavního města důvodem pokračování těchto jednání? Zcela jistě ne přání širokých vrstev obyvatelstva a jejich náklonost k latinskému biskupovi v Římě. Michael byl obyvatelstvem Konstantinopole vítán jako obnovitel svobody a byzantské suverenity, který zemi po desítkách let zbavil nenáviděné latinské nadvlády. Lidé nahlíželi na Řím se značnými antipatiemi a uvnitř církevních kruhů se proti potenciální unii zvedaly silné hlasy odporu, projekt neměl prakticky žádné zastánce. Přesto se Michael rozhodl s touto myšlenkou dále pracovat. Lze předpokládat, že ho k tomu alespoň z počátku motivovaly trvající obavy, nebo spíše obezřetný přístup k otázce budoucnosti Latinského císařství. Ačkoliv fakticky zaniklo, nominální císař Balduin II. sháněl na evropských dvorech spojence ochotné za tuto myšlenku bojovat. To, že Palaiologos možnost odvetného útoku latinské strany považoval za pravděpodobnou, dokládá rychlá výstavba byzantské flotily a oprava hradeb Konstantinopole, stejně tak i vyvíjené diplomatické úsilí, například přátelská politika vůči Benátkám.

Otázkou je, nakolik byla eventualita latinského pokusu o opětovné dobytí Konstantinopole a porážky Michaela Palaiologa reálná. Předchozí politika papeže Alexandra IV., který nebyl díky záležitostem v Itálii schopný věnovat otázce Latinského císařství aktivní pozornost, a nedostatek zájmu ze strany Benátek o osud slabého a závislého Latinského císařství dával tušit, že vynaložení velkého úsilí na jeho opětovný zisk se nedalo očekávat. Ačkoliv zájem na latinské Konstantinopoli poklesl a Balduin II. byl slabý vládce disponující nyní pouze titulem, existovalo nebezpečí, že se situace změní. Sicilský král Manfréd i epirský despota Michael II. byli sice v nedávné minulosti poraženi u Pelagonie, ale zdaleka ne zničeni a jejich účast v nové alianci proti Michaelu Palaiologovi představovala reálnou eventualitu. Po dobytí Konstantinopole došlo také ke

změně na Svatém stolci a nový papež Urban IV. se rozhodl přistupovat k celé záležitosti aktivně. Je navíc důležité si uvědomit, že změna situace na Bosporu se nedotýkala jen Balduina, nebo vládců sousedních území, ale měla potenciál aktivizovat i další katolické panovníky ze vzdálenějších zemí. Je z jeho politiky zřejmé, že Michael Palaiologos tuto možnost nepodceňoval a pokračoval proto v jednáních s kurií o církevní unii.

5.2 Diplomatická aktivita Balduina II. a Karla z Anjou. Papežství za Urbana IV. a Klementa IV.

Císař Balduin uprchl z dobyté Konstantinopole na jedné z benátských lodí. Opouštěl město v nejvyšším spěchu a nechal za sebou v paláci množství cenností, mezi nimi i císařské insignie, které byly později poslány Michaelu Palaiologovi jako důkaz ovládnutí města. Jeho jediným majetkem byl nyní prázdný titul latinského císaře a několik byzantských relikviářů, jejichž prodejem později získával finanční prostředky. Jako monarcha v exilu byl hostem na četných dvorech latinských aristokratů v oblasti Středoziemního moře, až po několika měsících doputoval do Francie, aby i zde hledal pomoc v podobě mužů a peněz potřebných k znovudobytí jeho trůnu.

Už před tím navštívil Balduin papeže Urbana IV. ve Viterbu. Ten zde 5. června 1262 sepsal dopis týkající se záležitostí Balduina adresovaný francouzskému králi Ludvíku IX. V něm papež vyjadřuje své ohromení nad pro křesťanstvo hroživou ztrátou Latinského císařství, která je nepochybně Božím trestem za nekonečné hříchy, zároveň informuje krále o tom, že Benátčané přislíbili flotilu a latinští aristokraté z oblasti Řecka shromáždí armádu, která by pomohla znovudobýt Konstantinopol. Žádá však Ludvíka, aby to byl právě on, kdo zahájí a povede akci proti Řekům.⁴⁷ Papež také pověřil příslušníky Řádu menších bratří, aby kázali proti Palaiologovi, schizmatickému a samozvanému císaři Řeků a za spojeneckou smlouvu z Nymphaea o poskytnutí flotily, uzavřenou mezi císařem a Janovem předchozího roku, Janovany exkomunikoval.

Pro účely křížové výpravy proti Palaiologovi nařídil vybírat peníze ve Francii, Anglii i Kastilii, nicméně sebrané prostředky zdaleka nestačily a celková odezva kléru i laiků na chystanou křížovou výpravu byla slabá. Zájem o ni byl patrný ze strany Benátčanů a své síly proti Michaelu Palaiologovi nabídl také Manfréd Sicilský. Pro papeže však byla jeho nabídka neakceptovatelná. Konflikt s Manfrédem se ukázal být prioritní záležitostí, jejíž úspěšné vyřešení podmiňovalo kruciátu. Díky tomu papež začal zvažovat i novou možnost - spolupráci s Michaelem Palaiologem v podobě církevní unie.

⁴⁷ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 95.

Vyslal k císaři posly a doufal, že by jednání mohla zastavit Palaiologovy útoky proti území latinských aristokratů v Řecku, zvláště latinskému knížectví v Acháji. Jelikož se tak nestalo, nařídil papež obnovit kázání proti Michaelovi a schismatickým Řekům. Nicméně o pouhých deset dní později, 23. května 1264, k Palaiologovi vypravil další poselstvo, které mělo vyjednávat o církevní unii, vedené řeckým katolickým biskupem Niccolem z jihoitalského Cotrone, který už v minulosti sloužil jako vyslanec. Tato na první pohled nekonsistentní papežská politika je pochopitelná vzhledem k tomu, že bylo otázkou času a politických okolností, jak se daná situace vyvine. Nebylo jasné, bude-li z Michaela Palaiologa spojenec nebo nepřítel, a papež přirozeně zajišťoval obě alternativy.

Začátkem října 1264 Urban IV. zemřel a na jeho místo nastoupil v únoru následujícího roku Klement IV. Změna na papežském stolci na čas pozastavila další jednání, avšak v rámci obnovené korespondence mezi Michaelem a Klementem se možnost ustavení církevní unie začala konkretizovat. Panovala mezi nimi shoda, že taková záležitost má být vyřízena na generálním koncilu, nicméně papež odmítl císařův návrh na svolání tohoto koncilu na území Byzantské říše. Papež také neprojevoval žádnou ochotu k požadovaným teologickým ústupkům. Naopak, zdá se, že byl nespokojen s tím, že za tři roky vyjednávání o unii pro ni Michael nic praktického nepodnikl. Aby se jednání nadále nepohybovalo v natolik vágní rovině, zaslal císaři v dubnu 1266 vyznání víry a žádal, aby toto bylo uznáno jak jím, tak řeckým klérem a byzantským lidem. Obdobně trval na bezpodmínečném uznání primátu římské církve a uznání papežské *plenitudo potestatis*, teze o plnosti moci a s ní spojené doktrinní i jurisdikční svrchovanosti papeže.⁴⁸

Tento dopis přišel v situaci, kdy papežská, respektive latinská strana zásadně posílila. Štaufové byli poraženi a sicilským králem se stal Karel z Anjou. Spolu s trůnem získal také tradiční ambice sicilských vládců a upřel svou pozornost k městu na Bosporu. Po delších jednáních dosáhl Karel v květnu 1267 významné dohody se dvěma latinskými vládci, jejichž pozici v nedávné době výrazně poškodil politický růst Michaela Palaiologa. Prvním z nich byl vládce Achájského knížectví Vilém Villeharduin, který čelil v nedávné době byzantským útokům, během kterých ztratil většinu území. Nyní se rozhodl vzdát rodového titulu ve prospěch rodu Anjou. Stalo se tak s vědomím a souhlasem titulárního latinského císaře Balduina. Tato dohoda byla zlistiněna ve Viterbu

⁴⁸ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 102.

a jak Villeharduin, tak Balduin k ní připojili své pečeti. Svědky jejího uzavření byli sám papež, sbor čtrnácti kardinálů, dva arcibiskupové a samozřejmě příslušníci anjouovského dvora.⁴⁹ Vilém Villehardouin se zřekl titulů i územních nároků svého rodu a přenesl je na Karla z Anjou a jeho potomky, přičemž jemu osobně měla zůstat po zbytek jeho života zachována územní držba, titul a všechna práva suveréna s výjimkou uzavírání smluv s platností i po jeho smrti. Na oplátku se Karel z Anjou zavázal pomoci dobít ztracená achájská území. To, že takovou dohodu Villehardouin uzavřel, má své opodstatnění, které je v listině samotné explicitně vyjádřeno - je lepší, aby byla ztracená území znovuzískána skrze úsilí vznešeného a mocného Karla z Anjou, než aby byla navždy ztracena. V praxi se jednalo o prakticky jediné východisko ze stávající situace slabého vládce ztrácejícího moc nad svým územím, který neměl jiného dědice než jedinou dceru. Tato dohoda byla také podpořena sňatkovou aliancí mezi Villehardouinovou dcerou Isabelou a Karlovým synem Filipem z Anjou, jejichž potomci se měli stát vládci Achájského knížectví. V případě, že by manželství zůstalo bezdětné (k čemuž skutečně došlo), mělo přejít přímo na anjuovského krále a o to i v případě, že by Villehardouin ještě měl mužského potomka.

Druhou smlouvu uzavřel Karel z Anjou o tři dny později, 27. května 1267, s latinským císařem Balduinem. Jednalo se o dohodu proti usurpátoru Michaelu Palaiologovi, samozvanému císaři, v rámci níž zavázal sebe, případně svého nástupce, do šesti let po uzavření této smlouvy z Viterba poskytnout Balduinovi či jeho nástupci 2000 mužů ve zbrani po dobu jednoho roku k znovudobytí Konstantinopole a Latinského císařství. Balduin na oplátku Karlu z Anjou přiznal plnou suverenitu nad oblastí Achájského knížectví a také nad oblastmi, které byly dány epirským despotou Michaellem za věno jeho dceři Heleně při sňatku s Manfrédem Sicilským.⁵⁰ Co však bylo důležitější, Karlovi měla připadnout celá jedna třetina případných dobytých území, podle jeho výběru. Smluvní ujednání navíc Karla osvobozovala od jakýchkoliv případných povinností a služeb vůči latinskému císaři. Aktivní role Karla z Anjou a síla jeho pozice při vzájemném dohadování je z těchto podmínek jasně patrná. Ujednání rodu Balduina z Courtenay a Karla z Anjou byla podpořena obvyklou sňatkovou aliancí, kdy si měl Balduinův syn Filip vzít za manželku Karlovu dceru Beatrix, až dosáhne příslušného

⁴⁹ LONGNON, J. *Le traité de Viterbe entre Charles Ier d'Anjou et Guillaume de Villehardouin prince de Morée*. In: Studi in onore di Riccardo Filangieri. Napoli: L'Arte tipografica 1959, s. 307-314.

⁵⁰ Vyjma čtyř ostrovů (Samos, Chios, Mytilene a Kos), které si Balduin vyhradil pro sebe a své nástupce. SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 104.

věku.⁵¹ Kdyby jejich manželství zůstalo bez dědice a Balduin neměl dalšího syna, měl titul latinského císaře přejít na královskou linii rodu Anjou. Podobně jako v případě smlouvy s Villehardouinem se Karel snažil pro rod Anjou zajistit co nepříznivější mocenské podmínky a obě smlouvy mu skutečně později přinesly značný profit. I tato smlouva byla článek po článku ratifikována v přítomnosti papeže Klementa IV., který byl nepochybně potěšen představou anjuovských vojáků mířících k Bosporu, neboť v jeho úvahách stále figuroval Michael Palaiologos spíše jako schizmatik, kterého je třeba odstranit silou, než jako možný spojenec, ačkoliv současně rozvíjel i tuto alternativu.

Nebezpečí, které nyní od Karla z Anjou po porážce Manfréda a ujednáních z Viterba, naléhavě hrozilo, se Michael snažil čelit urgentním jednáním o unii. Ve svých dopisech zasílaných do Viterba apeloval na papeže, aby Karlovi zabránil v plánované výpravě do Byzantské říše, tedy invazi a vedení války křesťanů proti křesťanům, členům jedné a té samé církve. Karel se snažil vůbec zabránit posílání těchto dopisů a vůbec diplomatické výměně mezi Viterbem a Konstantinopolí, a protože ovládal jihoitalské přístavy, neumožňoval byzantským poslům cestu k papeži. Michael Palaiologos proto využíval služby latinských mnichů a také výše postavených italských prostředníků. Navíc pro podporu své věci využíval osvědčený prostředek - zasílání zlatých darů kardinálům.⁵² Pomocí zlata se snažil naklonit si sbor kardinálů, aby v další volbě zvolil papeže s pochopením k jeho prosbám.

Otázku unie doprovázela také otázka křížové výpravy proti muslimům. V březnu 1267 totiž přijal francouzský král Ludvík IX. kříž spolu se svými třemi syny a dalšími francouzskými šlechtici v Sainte Chapelle. Papežův dopis císaři z května téhož roku tuto událost zmiňuje a žádá Michaela Palaiologa o spolupráci. Ačkoliv se císařova odpověď nedochovala, lze její znění částečně odhadnout podle dalšího dopisu, který Klement IV. nechal zaslat do Konstantinopole. V něm píše, že pokud císař vyjadřuje strach nad tím, že v případě účasti na křížové výpravě s celým vojskem zůstane jeho říše takřka nechráněná před případným latinským útokem, řešení v podobě návratu do jednoty s římskou církví je nasnadě a je tedy v císařově moci vytrhnout tento strach z latinského útoku i s kořeny.⁵³

⁵¹ Filipovi z Courtenay bylo v roce 1267, kdy byla smlouva uzavřena, 24 let a Beatrix bylo 11 let. Svatba se uskutečnila v roce 1273.

⁵² PACHYMÉRES, Georges. *Relations historiques*. 2: Livres: IV-VI. ed. FAILLER, Albert. Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Paris: Société d'Édition „Les Belles Lettres“ 1984, s. 462.

⁵³ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 103.

5.3 Jednání Řeků s králem Ludvíkem během papežské sedisvakance, Karel vůdcem křížové výpravy

30. listopadu 1268 Klement IV. zemřel a začalo tříleté období, během kterého byl papežský stolec uprázdňen. Po tu dobu vyhlíželi jeho obsazení členové nejrůznějších diplomatických misí, kteří si přáli své záležitosti probrat právě a jedině s papežem, a protože v rámci kurie nebylo zástupné autority, čekali. Jelikož byzantská poselstva mohla obtížně vůbec jen doputovat do Viterba, rozhodl se Michael Palaiologos zahájit jednání o církevní unii s francouzským králem.⁵⁴ Ludvík byl vůdčí osobností křesťanského západu, těšil se velké autoritě a byl uznávaným arbitrem mezi panovníky. Císař tedy zřejmě předpokládal, že bez jeho podpory nebude Karel z Anjou schopen uskutečnit svou výpravu proti Byzanci. Navíc se král nacházel v situaci, kdy téměř dokončil přípravy své křížové výpravy, o níž byl císař informován v rámci jednání s papežem Klementem, a mohl tedy argumentovat, že případná výprava Karla z Anjou proti němu by vážala vojska obou panovníků a znemožnila jejich účast na Ludvíkově výpravě.

Poselstvo dorazilo ke králi pravděpodobně v létě roku 1269 a dostalo se mu přijetí. V odpovědi vyslal Ludvík posly, kteří dorazili do Konstantinopole na počátku roku 1270, nicméně nebylo dosaženo úspěchu, neboť král pokládal záležitost církevní unie zcela za agendu kurie, a proto nechtěl, nebo nebyl ochotný ji řešit. Michael na to reagoval opakováním své prosby a důraznějším apelem na krále, kterého žádal, aby se v záležitosti opětovného spojení křesťanstva angažoval, nebo aby se připravil vysvětlit své odmítnutí u Posledního soudu. Také tvrdil, že jak on, tak klérus i všechen lid v Byzanci jsou připraveni přijmout Ludvíkovo rozhodnutí ohledně konfliktu s Karlem z Anjou.⁵⁵ Michael Palaiolog se tak snažil dostat Ludvíka do role arbitra, osobně zodpovědného za případné pokračování rozkolu uvnitř křesťanstva. Z císařovy strany se jednalo pouze o diplomatický manévr a způsob, jak Ludvíka pohnout k tomu, aby jednal v souladu s jeho zájmy. Ludvík IX. své stanovisko nicméně nezměnil a nadále trval, aby Michael své záležitosti svěřil k vyřešení Svatému otci, avšak přislíbil, že o jeho žádosti bude informovat kolegium kardinálů.

Další poselstvo vypravené z Konstantinopole k Ludvíkovi, jehož členy byli i *chartophylax* chrámu Hagia Sophia Jan Bekkos a arcidiákon Konstantin Meliteniotes, už krále ve Francii nezastihlo. Při zastávce na mysu Passero, nacházejícím se na jižním cípu Sicílie, se dozvěděli, že Ludvík už odplul v čele křížové výpravy do Tunisu. Začátkem

⁵⁴ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 106.

⁵⁵ GEANAKOPOLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 224.

srpna 1270 dorazili do jeho tábora u Kartága, kde Ludvíkova armáda čekala na jednotky Karla z Anjou, nicméně vážně nemocný král je přijal až krátce před svou smrtí, která stejně znamenala, že úsilí vynaložené na jednání s ním bylo zbytečné. Poslové brzy po té opustili tábor, ke kterému se konečně přiblížily jednotky Karla z Anjou. Ten po svém příjezdu převzal vedení křížové výpravy a začal obléhat město Tunis. Později dosáhl dohody s tuniským sultánem o ukončení bojů, na jejímž základě se sultán Muhammad al-Mustansir také zavázal k platbě ročního zlatého tributu sicilskému králi.⁵⁶

Karel z Anjou se nyní nacházel ve velice příznivé situaci, která mu umožňovala uskutečnit jeho dlouhodobý cíl, výpravu proti Konstantinopoli. Nebyl zde nyní nikdo, ani papež, ani jeho bratr, kdo by mu v tom bránil svou autoritou, navíc disponoval silou tuniské křížácké armády. Zvláště tato skutečnost dávala útoku na Byzantskou říši konkrétnější podobu, než kdy jindy, neboť mobilizace armády schopné ohrozit Konstantinopol byla mimořádným úkolem. Karel se tedy rozhodl Tunis brzy opustit a přepravit vojska na Sicílii, odkud je chtěl směřovat proti Byzantské říši. V nejmenším nehodlal marnit svůj čas a muže v pokračující křížové výpravě, která nyní směřovala k Akkonu pod velením anglického krále Eduarda, který se svým vojskem dorazil do Tunisu krátce po uzavření dohody se sultánem.

Avšak všechny jeho plány byly prozatím zmařeny 22. listopadu, kdy byla jeho flotila zničena v bouři u západního pobřeží Sicílie, poblíž města Trapani.⁵⁷ Byzantská říše tak unikla roku 1270 potenciálně zničujícímu útoku armády Karla z Anjou jen díky šťastným okolnostem. Jednalo se nicméně jen o dočasnou úlevu, neboť sicilský král začal okamžitě budovat flotilu novou.

5.4 Diplomatická aktivita Karla z Anjou v letech 1271-1273

Karlova diplomatická aktivita na Balkáně i v řeckých oblastech dosahovala značné intenzity. Jeho cílem bylo zajistit si díky aliančním vazbám možnost pozemního tažení proti Konstantinopoli.

Už během předchozích jednání s Balduinem II. a Vilémem Villehardouinem v roce 1267 využil Karel sňatkových aliancí.⁵⁸ V roce 1269 došlo k jednáním s uherským

⁵⁶ Poselstvo sultána Muhammad al-Mustansira jednalo na Sicílii už před samotnou křížovou výpravou do Tunisu v srpnu roku 1269. Neznáme přesný obsah tohoto jednání, ale je pravděpodobné, že se týkalo platby zlatého tributu, který Karel z Anjou požadoval. Jeho platbu si na křížové výpravě skutečně zajistil. LONGNON, Jean. Charles d'Anjou et la croisade de Tunis. In: *Journal des savants* 1974, č. 1, s. 54.

⁵⁷ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 107.

⁵⁸ Karel byl dvakrát ženat a z manželství s Beatrix Provensálskou a Markétou Burgundskou měl dva syny a dvě dcery, které se dožily dospělosti.

králem Štěpánem V. o dalším dynastickém projektu. Karlova dcera Isabela se podle uzavřené dohody stala manželkou následníka uherského trůnu Ladislava Kumána a Štěpánova dcera Marie byla provdána za Karlova stejnojmenného nejstaršího syna a dědice sicilského trůnu. Co vedlo Karla z Anjou k zaranžování takto silného propojení s rodem Arpádovců? Uherští vládci v té době drželi pobřeží Dalmácie (Bosny), jako takoví tedy mohli pomoci zajistit Karlovu suverenitu v oblasti Jaderského moře a tím usnadnit případnou útok na Byzanc.⁵⁹ Nicméně, tato aliance s Arpádovci a snaha dominovat Jaderskému moři nebyla právě vítána v Benátkách. Benátský dóže Lorenzo Tiepolo také odmítl Karlovu nabídku k vytvoření aliance proti Michaelu Palaiologovi, neboť obchodní i jiná privilegia udělená císařem Benátčanům byla značná a obchodní situace pro ně byla nyní více než příznivá.⁶⁰

Dalším z vládců, jehož spojení si Karel snažil zajistit, byl bulharský car Konstantin Tich. Vládce, jehož první manželkou byla Irena, sestra Jana IV. Lascarise, se po jeho oslepení stavěl vůči Michaelu Palaiologovi nepřátelsky a naopak později patřil ke straníkům Karla z Anjou. Příležitost změnit tento stav se Palaiologovi naskytla po smrti Tichovy první manželky roku 1268. Císař nabídl bulharskému vládci ruku své neteře Marie a s ní jako věno černomořské přístavy Anchialos (Pomorje) a Mesembria (Nesebar).⁶¹ Konstantin Tich souhlasil a sňatek se uskutečnil roku 1272. Nicméně se zdá, že slíbené přístavy nebyly ve skutečnosti Bulharům nikdy předány a Konstantin Tich zůstal na straně Karla z Anjou.

Uspokojivé vztahy panovaly také mezi Karlem z Anjou a srbským králem Štěpánem Urošem. Ačkoliv byla dříve zvažována aliance s Palaiologem na základě sňatku dcery Štěpána Uroše s Michaelovým druhým synem, z tohoto projektu později sešlo. Nyní byl Uroš spojencem sicilského krále a výjimečně dobré srbo-sicilské vztahy dokazoval například fakt, že Srbové byli přijímáni do anjuovských služeb a usazovali se v jižní Itálii.

V roce 1271 se před Karlem z Anjou otevřely nové možnosti v západním Řecku. Po smrti despota Michaela II. bylo území Epirského despotátu, rozkládající se podél západního pobřeží Řecka a pokrývající i velkou část území moderní Albánie, rozděleno mezi jeho dva syny. Nikephorus získal starý Epirus s hlavním městem Artou a jeho nevlastnímu bratru Janu Bastardovi připadla jižní oblast západně od Soluně s centrem ve městě Neopartas (Ypati). Jak Karel z Anjou, tak Michael Palaiologos v nových vládcích

⁵⁹ LONGNON, J. *Charles d'Anjou et la croisade de Tunis*, s. 53.

⁶⁰ LONGNON, J. *Charles d'Anjou et la croisade de Tunis*, s. 57.

⁶¹ PACHYMÉRES, G. *Relations historiques*. s. 442.

spatřovali příležitost. Císař se pokusil odvrátit možný anjuovský vliv pomocí sňatku své neteře s Nikephorem a podařilo se mu zaranžovat také sňatek dcery Jana Bastarda se svým synovcem. Dále udělil Janovi vojenský titul *sebastokratora*, přes to Jan Bastard postupně převzal otcovu roli hlavního řeckého oponenta Michaela Palaiologa, což z něj činilo možného spojence Karla z Anjou. První důkazy o jejich písemném kontaktu pocházejí z května roku 1273 a Karel v nich nazývá Jana Bastarda svým „velmi drahým přítelem, vévodou z Patery.“⁶² Ačkoliv se jedná o obchodní dohodu, je zřejmé, že vzájemný kontakt umožňoval do budoucna rozvinutí vojenské aliance proti Palaiologovi.

Důležitější ale pro Karla z Anjou byl vlastní Epirský despotát zahrnující rozsáhlé albánské území, který se stal dědictvím relativně slabého Nikephora a rozhodl se nárokovat si právem dobyvatele bývalé Manfrédovo albánské území. Současně Karel využil touhy po samostatnosti části albánského obyvatelstva, které se dlouhodobě nacházelo pod nadvládou cizích dynastií, a nabídl jim vytvoření Albánského království. Nositeli myšlenky albánského státu byli hlavně albánští šlechtici a představitelé municipality, především z Durazza. Anjuovskými straníky byla zvláště katolická část nobility toužící zbavit se řecké nadvlády, zatímco ortodoxní šlechta byla prořecká nebo přinejmenším nestranná, tedy zdaleka ne všichni obyvatelé se sicilským králem sympatizovali. Karel nicméně s jemu nakloněnými Albánci uzavřel v únoru roku 1272 smlouvu, na jejímž základě byl zvolen králem Albánie a na oplátku se zavázal ochraňovat Albánce před Řeky a respektovat jejich privilegia. Zisk Albánie pro něj představoval klín vražený na území Balkánu, tradiční byzantské sféry vlivu. Albánie byla strategicky nepochybně důležitou základnou pro případný pozemní útok proti Konstantinopoli.

Pro Michaela Palaiologa bylo vytvoření Albánského království nevídanou skutečností, která zvětšovala ohrožení Byzantské říše. Prakticky okamžitě se proto pokusil podnítit vzpouru Albánců proti jejich novému králi. O tom se dozvídáme z dopisu Karla z Anjou albánským šlechticům ze srpna roku 1272, kde jim děkuje za projev loajality v podobě předání jim adresovaných dopisů od Palaiologa.⁶³ Jedná se o další neúspěšný pokus byzantského císaře omezit úspěchy svého konkurenta.

Celkově lze Karlovu diplomatickou aktivitu na Balkáně zhodnotit jako více než úspěšnou. Plně využil všechny možnosti a i přes snahy konkurenční Michaela Palaiologa si zajistil důležitá spojení s bulharským carem, srbským i uherským králem a navíc se stal králem Albánie, což mu přineslo hlavně strategickou územní základnu. Vývoj

⁶² GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 231.

⁶³ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 234.

v nejbližších letech po tuniské křížové výpravě ukazuje Karla jako jednoho z nejvýraznějších křesťanských panovníků Evropy.

5.5. Řekové na cestě do Lyonu

Michael Palaiologos pozorně sledoval úspěchy Karla z Anjou. Ten v poměrně krátké době zvítězil v Itálii nad Manfrédem i Konradinem, uzavřel spojení s Balduinem II., vyjednal si výhodný mír s tuniským sultánem a dosáhl značných diplomatických úspěchů na Balkáně. Ačkoliv se císař snažil zabránit Karlovy v naplnění jeho cílů a obecně konkurovat jeho aliančním projektům, osobní moc sicilského krále nepřestávala růst. Palaiologos si uvědomoval, že církevní unie je prakticky jedinou cestou, jak zabránit útoku Karla z Anjou na Byzantskou říši, proto o ni vytrvale usiloval.

Nepochybně proto přivítal skutečnost, že byl v září roku 1271 konečně zvolen nový papež, který byl jako Řehoř X. ordinován v březnu roku 1272. Michael tedy mohl po třech letech obnovit jednání o církevní unii mezi ním a Svatým otcem. Řehořův zájem na získání ztracených území ve Svaté zemi, čehož, jak věřil, bylo možné dosáhnout pouze s pomocí Řeků, značně usnadňoval cestu do Lyonu. Obě strany měly nyní jasný zájem na tom, aby byla unie dohodnuta. Papež v říjnu 1272 vypravil do Konstantinopole poselstvo, jehož prostřednictvím vyzval císaře k pokud možno osobní účasti na nadcházejícím koncilu v Lyonu. Ke svému dopisu připojil také vyznání víry formulované už jeho předchůdcem Klementem IV. a žádal po Palaiologovi brzkou odpověď, neboť jinak, jak v dopise varoval, bude muset podlehnout neustávajícímu anjuovskému tlaku. To dokazuje papežovu cílevědomost a odhodlání dosáhnout úspěchu v hlavní oblasti jeho zájmu - Svaté zemi. Byl pravděpodobně informován o průtazích, která doprovázela posledních deset let jednání o unii mezi Palaiologem a kurií a hodlal celou záležitost uzavřít do konce jím svolaného koncilu.

Zároveň se ale jeho dopisy vyznačují větší vstřícností a celkově důrazem na dobrovolnost přijetí unionistických závazků.⁶⁴ Zatímco Klement IV. vyžadoval pro uzavření unie jednoznačné podřízení všeho byzantského kléru a lidu papežskému primátu, Řehoř X. za podmínku svolání koncilu požadoval pouze dopis od synodu řeckých duchovních obsahující vyznání víry a uznání prvenství Říma. Také netrval na osobní přítomnosti císaře a patriarchy na koncilu a umožnil uzavřít platnou unii

⁶⁴ „fidei puritas concensum purum ac libenun exigat“ GUIRAUD, Jean. *Les registres de Grégoire X (1272-1276); recueil des bulles de ce pape*. no. 194, s. 67-73.

v zastoupení, na základě pověřovacích listin. O jeho vstřícném postoji vůči Řekům a o větším pochopení pro složitost implementace unionistického díla v Byzantské říši dostatečně svědčí to, že jeho dopis obsahoval tři možné varianty přísahy, jíž se mělo byzantské duchovenstvo a císař podříditi Římu, aby bylo možné zvolit přijatelnou formulaci. Jinými slovy došlo k zásadní změně v papežské politice, kdy nyní už nebylo po Řecích vyžadováno dosažení faktického stavu unie před jejím oficiálním vyhlášením, stačily přísahy, kterými se nejvyšší představitelé státu a církve zavazovali toto do budoucna ustavit.

V ryze praktické rovině bylo nyní pro císaře zásadní vypravení poselstva na koncil do Lyonu. V rámci předkoncilní korespondence žádal papeže, aby svou autoritou zajistil bezpečnou cestu poslů do Lyonu. Zdá se totiž, že cesta měla vést po moři pouze do jižní Itálie a dále již po souši, přičemž se císař obával nepřátelské akce Karla z Anjou. Papež tuto ochranu hodlal zajistit tím, že poselstvo po jeho přistání v Itálii doprovázel opat Bernard z kláštera Montecassino, zplnomocněný k tomu, aby exkomunikoval kohokoliv, kdo by jim bránil v cestě, bez ohledu na jeho společenské postavení.⁶⁵

Kvůli prestiži, či spíše na důkaz vážnosti a souhlasného postoje církevních hodnostářů, bylo žádoucí, aby se cesty do Lyonu účastnili přední byzantští biskupové. Nicméně nejvyšší představitel byzantské církve, stávající patriarcha Josef, zastával vůči unii a své účasti na koncilu rázně odmítavý postoj a nepřicházel tedy v úvahu. Proto císař Michael jmenoval jako vůdčí osobnost poselstva bývalého patriarchu Germaina III., který byl z úřadu nucen odstoupit v roce 1266 a toho času zastával úřad arcibiskupa v Edirne. Josef se na císařův rozkaz musel uchýlit do konstantinopolského kláštera Péribleptos. Zatím si zachoval svůj úřad i příjmy z něj plynoucí, nicméně jednalo se pouze o dočasné řešení situace. Bylo zřejmé, že v případě přijetí unie na koncilu v Lyonu, přičemž tato alternativa byla maximálně pravděpodobná, nemůže úřad patriarchy zastávat muž s protiunionistickými názory. Císař dal Josefovi na vědomí, že může opustit klášter až ve chvíli, kdy bude ochoten uznat unii. Pokud by nebyl něco podobného ochoten učinit, byl císař připraven úřad konstantinopolského patriarchy přeobsadit. Josef buď nevěřil, že bude unie doopravdy přijata, nebo se rozhodl vyčkávat, nicméně deklaroval svou ochotu odstoupit ve chvíli, kdy bude unie skutečně uzavřena.⁶⁶

⁶⁵ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 244.

⁶⁶ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 211.

6. Koncil v Lyonu roku 1274

Po třech letech a devíti měsících trvajícím pontifikátu Klement IV. zemřel 29. listopadu 1268 ve své residenci ve Viterbu. Volba jeho nástupce se ukázala být mimořádně složitou a zdouhavou, hlavně díky frakčním bojům uvnitř kardinálského kolegia.⁶⁷ To bylo rozdělené na anjuovskou a italskou frakci, přičemž první usilovala o volbu nejlépe francouzského, či francouzským zájmům nakloněného kandidáta, zatímco druhá prosazovala Itala.⁶⁸ Vskutku se dalo předpokládat, že národnost budoucího Svatého otce bude ovlivňovat jeho politiku a vztah s Karlem z Anjou. Ten se v posledních letech projevil jako silný panovník, jehož ambice se široce dotýkaly oblasti Středomoří a částečně se prolínaly a odvíjely od politiky papežské.

Žádná ze stran rozděleného kardinálského kolegia nebyla schopna dosáhnout dvoutřetinové většiny hlasů potřebných pro úspěšnou volbu. Trvající sedisvakance navíc v jistém ohledu vyhovovala kardinálům, kteří nyní představovali nejvyšší muže církve a z dlouhotrvající volby mohli osobně těžit, a nepochybně vyhovovala i Karlu z Anjou, jehož ambice nyní nikdo nereguloval. Avšak po tom, co se na ně vystupňoval nátlak, se shromáždění kardinálové dohodli na tom, že představí šest kandidátů, kteří nebudou z jejich středu, z nichž poté jednoho konečně zvolí. Skutečně 1. září 1271 byl po nejdéle trvající volbě v historii zvolen Theobaldo Visconti, neordinovaný arcijáhen z Lutychu. Ten v době své volby pobýval v Akkonu, kde se po boku syna anglického krále Eduarda účastnil křížové výpravy.

Ačkoliv i předchozí volby byly výsledkem kompromisu, nyní anjuovská strana výrazně ztratila. Visconti, který měl osobní zkušenosti s problematikou Svaté země, byl zastáncem myšlenky křížové výpravy a pomoci křesťanským územím v Levantě. To z něj činilo spíše odpůrcem plánů Karla z Anjou na výpravu proti Byzanci, neboť v ní viděl možného spojence.

10. února 1272 dorazil z Akkonu do Viterba, kde kardinálům podle zvyku potvrdil, že přijímá své kanonické zvolení za papeže a vybral si jméno Řehoř X. Nejprve 19. března obdržel ve Viterbu kněžské svěcení, aby o osm dní později, 27. března 1272, mohla v Římě proběhnout konsekrace a jeho uvedení do úřadu v katedrále Svatého

⁶⁷ SUCHÁNEK, Drahomír. Historické a právní základy středověkých papežských voleb In: *Revue církevního práva* 53. Praha: Společnost pro církevní právo, Praha 2012, s. 29-44.

⁶⁸ SETTON, K. M. *The Papacy and the Levant*, s. 108.

Petra.⁶⁹ O pouhé čtyři dny později papež Řehoř X. oznámil svůj úmysl svolat na 1. května 1274 generální koncil.

6.1 Příprava a svolání koncilu

Koncil se papež rozhodl svolat do města Lyonu, kde v roce 1245 proběhl zatím poslední generální koncil. Lyon měl k jeho pořádání několik důležitých předpokladů, předně výhodnou polohu. Město leží na křižovatce velkých cest, je dostupné po řekách Rhône a Saône, nachází se v ústí alpských průsmyků na cestě z Říše, i na cestě ze Španělska a jako takové představovalo výhodné místo pro konání koncilu. Navíc se jednalo o město na území Říše, nicméně náležící arcibiskupovi, takže se zde papež mohl cítit svobodně. Nezanedbatelnou úlohu hrála i ekonomická prosperita rostoucího města. S příbytkem populace rostla kvalitativně i kvantitativně městská struktura schopná pojmut velké množství účastníků koncilu, násobně větší, než před třiceti lety. O tom, že Lyon byl nejen prosperujícím a vhodně položeným, ale i významným městem, svědčí také fakt, že zde bylo v roce 1271 pohřbeno tělo krále Ludvíka IX., který zemřel roku 1270 na křížové výpravě v Tunisu. Svou roli ve volbě místa konání koncilu měl i fakt, že se Řehoř X. sám účastnil prvního lyonského koncilu v roce 1245.⁷⁰

Přípravné koncilní práce započaly bezprostředně po uvedení Řehoře X. do úřadu v březnu 1272. Oproti I. Lyonskému koncilu, mezi jehož svoláním a prvním zasedáním uběhlo jen pět měsíců, byl II. Lyonský koncil připravován nepoměrně delší dobu a s ohledem na vytyčené úkoly také odlišným způsobem. Papež částečně delegoval tyto přípravy na přední osobnosti západní církve té doby, mezi něž nepochybně patřil Bonaventura, františkánský teolog italského původu, který vyučoval teologii na pařížské universitě. Bonaventura zastával úřad generálního ministra řádu menších bratří, přičemž z tohoto titulu měl jistý vliv na to, že byl papežem zvolen právě Řehoř X. a byl přítomen i jeho konsekraci. V červnu roku 1273 papež Bonaventuru jmenoval kardinálem a biskupem z Albana, aby zvýšil jeho vážnost na budoucím koncilu. Právě Bonaventuru papež také pověřil výběrem čtyř menších bratří, kteří budou posláni do Konstantinopole, aby vyjednávali o církevní unii s Řeky před samotným koncilem. Pro tuto diplomatickou

⁶⁹ Někteří autoři mylně uvádí, že i kněžské svěcení proběhlo v Římě. WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 137.

⁷⁰ BIRD, Jessalynn. Gregory X at the Second Council of Lyons, 1274. In: *Crusade and Christendom, Annotated Documents in Translation from Innocent III to the Fall of Acre, 1187-1291*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press 2013, s. 465-473.

misí byli vybráni Jeroným z Ascoli,⁷¹ Raymond Béranger, Bonagratia de San Giovanni in Persiceto a Bonaventura de Mugello.⁷²

Dne 11. března byla v Orviету datována bula *Dudum super*, kterou se papež obracel na šedesátku vybraných arcibiskupů a představených řádů a žádal je o vypracování přehledových zpráv o stavu církve a dalších závažných tématech. Jejich sepsání přitom mohli obeslati dále delegovat na sobě podřízené zasvěcené znalce daných témat a odeslat do Orvieta jako podklady pro koncilní jednání.⁷³ Došlé zprávy se dotýkaly problematiky žebravých řádů, chudoby, praktické zbožnosti, nutnosti upevnit disciplínu kléru, ale také záležitostí východu, ať už znovudobytí Svaté země, nebo možnosti christianizace nevěřících - Mongolů i vyznavačů islámu.

Zprávy, které přicházely od obeslaných kleriků, měla za úkol shrnout a představit komise vedená Bonaventurou, ve které zasedali ještě biskup z Tripolisu a arcibiskup z Rouenu. Vedle Bonaventury byl významnou osobností i Petr z Tarentaise, budoucí papež Inocenci V., toho času profesoru na pařížské teologické fakultě, kde vystřídal Tomáše Akvinského. Od roku 1272 také zastával úřad arcibiskupa v Lyonu a byl blízkým spolupracovníkem Řehoře X. během celého jeho pontifikátu.

Od Jeronýma z Ascoli dostal papež zprávu z Konstantinopole shrnující řeckou otázku, nicméně tato chvatně vytvořená stať nebyla teologicky akurátní co do interpretace i podaných informací.⁷⁴ Za podstatné a nanejvýš kvalitní teologické práce k otázce rozdílného postroje ortodoxní a katolické církve ke sporným věroučným otázkám posloužily práce Bonaventurovy a starší spisy Tomáše Akvinského, jako *Suma proti pohanům* a hlavně stať *Contra Errores Graecorum*, kterou Tomáš Akvinský sepsal už v roce 1263 pro papeže Urbana IV. jednajícího o unii jako shrnutí a obhajobu správnosti latinského hlediska na dané teologické otázky. Jako jeden z nejvýznamnějších teologů doby byl Tomáš Akvinský na koncil samozřejmě pozván, ale již se ho nezúčastnil, neboť zemřel v klášteře Fossanova cestou do Lyonu v březnu roku 1274. Jeho statím se nicméně dostalo na koncilu značné pozornosti.

⁷¹ Jeroným Masci z Ascoli se po smrti Bonaventury roku 1274 stal generálním ministrem řádu františkánů. Stal se také prvním františkánem, který byl zvolen papežem, přijal jméno Mikuláš IV., jeho pontifikát trval v letech 1288-1292.

⁷² HUSCENOT, Jean: *Les docteurs de l'Eglise*. Paris: Médiaspaul 1997, s 249.

⁷³ Zachovalo se jich pouze půl tuctu, mezi nimi precizní zpráva *Relatio de statu Ecclesiae in regno Allemanniae* od olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku datovaná 16. prosince 1273. Zdá se, že se jedná o jedinou zprávu z Říše. Zbytek dochovaných zpráv pochází od členů žebravých řádů.

⁷⁴ VAUCHEZ, André. *Histoire du christianisme. Un Temps d'épreuves: (1274-1449)*. Paris: Desclée 1990, s. 19.

První bulu *Dudum super* z března 1273 následovala ještě bula *In litteris*, která byla rovněž odeslaná z Orvieta o měsíc později, 13. dubna.⁷⁵ Zatímco *Dudum super* se obracela na vybrané osobnosti církve s konkrétním požadavkem, *In litteris* byla zvací bulou. Kdo ale toto pozvání obdržel a kdo se na koncil skutečně dostavil? Francouzský medievista Louis Carolus-Barré ve svém prosopografickém výzkumu z roku 1974 prokázal účast 217 osob. Ostatní zdroje naznačují obeslání a účast 500, možná až 700 duchovních, kromě arcibiskupů a biskupů je totiž třeba počítat s přítomností opatů, kanovníků kapitul, církevních prokurátorů a univerzitních teologů.⁷⁶ Podle dobového odhadu očitého svědka bylo při zahájení koncilu přítomno na tisíc osob.⁷⁷ Ačkoliv jmenovitě lze potvrdit jen část reálných účastníků koncilu, v každém případě se jednalo o množství nevídané v porovnání s předchozími koncily. Podle výzkumu Carolus-Barrého byli na koncilu nejpočetněji zastoupeni italští preláti (60), následováni těmi z Říše (34) – bylo přítomno všech 6 arcibiskupů a 28 biskupů, další koncilní otcové pocházeli z Francie (32), Provence (12), Gaskoňska a Iberijského poloostrova (27) a z Britských ostrovů (21). Svě zástupce na koncilu měly i diecéze uherské, polské a skandinávské. Koncilu se účastnili také zástupci křesťanů ze Svaté země, jednalo se o antiošského a alexandrijského patriarchu, dva biskupy a představené Templářů a Johanitů. Přítomní reprezentativně zastupovali západní církve co do počtu i složení.

6.2 Zahájení koncilu a počáteční zasedání do příjezdu Řeků

Druhý Lyonský koncil byl zahájen dne 7. května 1274 v katedrále svatého Jana Křtitele v Lyonu za přítomnosti několika stovek biskupů a opatů, kardinálů a zástupců světských vládců Francie, Německých zemí, Anglie a Sicílie. Osobně se zasedání na čestném místě po boku papeže účastnil také král Jakub Aragonský. Naopak zde zatím nebyl přítomen žádný zástupce řecké strany. I tak byla katedrála zcela zaplněná, obsazeny byly nejen prostory hlavní i obou bočních lodí, ale také transept, apsida a kůr.

7. květen byl dnem půstu, který byl držen během Prosebných dnů předcházejících svátku Nanebevstoupení Páně. Úvodní ceremoniál nezahrnoval mši, ale společnou modlitbu breviáře - tercie a sexty.⁷⁸ Po této modlitbě si papež za asistence dvou kardinálů

⁷⁵ V roce 1263 započal papež Urban IV. stavbu nového papežského paláce v italském Orvietu. Ve městě trávili podstatnou část svého pontifikátu už jeho předchůdci od dob Hadriána IV. a nejnak to bylo i s jeho následovníky. Orvieto se stalo také rezidencí papeže Řehoře X., proto byly zvací buly lyonského koncilu sepsány právě zde.

⁷⁶ Dictionnaire de Théologie Catholique uvádí pod heslem Grégoire X. účast pěti set biskupů a tisícovky opatů. Podobně se vyjadřuje i kronika Vilém z Nangis, která hovoří o účasti 560 biskupů a 1000 opatů.

⁷⁷ VAUCHEZ, A. *Histoire du christianisme*, s. 16.

⁷⁸ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 172.

oblékl pallium a dal všem shromážděným papežské požehnání, načež zazpíval hymnus *Veni Creator*, hlavu maje na znamení pokory ještě prostou pokrývkou. Poté se posadil na vyvýšený trůn a koncilní jednání otevřel větou z Lukášova evangelia (22,15) „Velice jsem si přál jísti s vámi tohoto beránka.“ Pak Řehoř X. vytyčil tři hlavní témata, která měla být na velkém koncilu projednávána. Prvním z nich byla pomoc křesťanům ve Svaté zemi, druhým opětovné spojení římské a řecké církve, třetím pak reforma církevních mravů a disciplíny.⁷⁹ Další setkání koncilu pak bylo papežem ohlášeno na pondělí 14. května.⁸⁰ Úvodní zasedání zakončila modlitba non.

Ačkoliv bylo druhé zasedání svolané původně již na další pondělí, koncil se znovu sešel až v pátek 18. května. Tento čas mezi prvním a druhým zasedáním papež využil k zajištění financování budoucí křížové výpravy. Na druhém zasedání byl čten a za první akt koncilu papežský dekret *Zelus fidei*, týkající se záležitostí Svaté země, který mimo jiné stanovil, že po dobu příštích šesti let bude v každé diecézi vybírán desátek právě ve prospěch Svaté země. Aby byl zajištěn jeho úspěšný výběr, ustavil papež v každém z šestadvaceti výběrových obvodů jako vrcholně zodpovědný orgán komisi složenou z arcibiskupa, jednoho biskupa a jednoho opata z dané oblasti.⁸¹ Povinnost platit tento desátek byla pro všechny stejná a platba měla být odváděna pololetně. Ačkoliv mezi kleriky panovaly obavy, že se z mimořádného odvodu pro účely křížové výpravy stane trvalá daň, nebylo jiné možnosti, než slíbit dodržení papežského požadavku.

Třetí zasedání bylo ohlášeno na 28. května, ve skutečnosti bylo, stejně jako druhé zasedání, posunuto na 4. června. Důvodem odkladu termínu byla pravděpodobně skutečnost, že papež neměl žádné bližší zprávy o tom, kdy přijede řecké poselstvo, bez kterého nebylo možno postoupit k tomu nejdůležitějšímu bodu koncilu - hodina konce schizmatu trvajících přes dvě staletí se blížila. Konečně na konci května papež obdržel dopis od svých poslů Jeronýma z Ascoli a Bonagratii de San Giovanni in Persiceto z Konstantinopole, který oznamoval budoucí příjezd řecké delegace. Papež nechal dopis přečíst účastníkům koncilu a zpráva se setkala s pozitivním ohlasem, neboť nyní nikdo nepochyboval o tom, že Řekové se podřídí autoritě Svatého stolce. Bonaventura citoval verš z první knihy proroka Bárucha (Bar 5,5) znějící: „*Povstaň, Jeruzaléme, vystup na*

⁷⁹ Zlepšení mravů je poměrně obvyklé církevní téma. Zde měl Řehoř X. na mysli také stanovení pevných podmínek volby papežů, aby nedocházelo k neblahým prodlením, které oslabují celou církev, jelikož on sám byl zvolen po 27 měsících trvajícím konkláve.

⁸⁰ PELTIER, A. *Dictionnaire universel et complet des conciles*.

⁸¹ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 174.

výšinu a vzhledni k východu! Pohled', jak se tvé děti na rozkaz Svatého shromáždily od západu až po východ a radují se, že si Bůh rozpomenul,“⁸² a pronesl na toto téma proslov. Na začátku června koncil opustil král Jakub Aragonský. Ještě před třetím zasedáním se také papež rozhodl o otázce budoucího římského krále. Oba uchazeči, Alfons Kastilský, i Rudolf Habsburský vyslali na koncil své zástupce. Papež se přiklonil na stranu Rudolfa Habsburského a oznámil tuto svou vůli všem šesti arcibiskupům německých zemí s tím, že oficiálně jeho volbu uzná až po skončení koncilu. Oficiální třetí zasedání proběhlo 4. června. Jeho hlavní náplní byl proslov lyonského arcibiskupa Petra z Tarentaise, který vyhlásil dvanáct papežských rozhodnutí církevně-správní povahy, týkající se například jmenování biskupů, přidělování beneficií a potlačování zneužívání církevních úřadů. Protože datum příjezdu řeckého poselstva nebylo známo, den dalšího zasedání nebyl určen a účastníci koncilu dostali povolení vzdálit se na šest mil od města Lyonu.⁸³

6.3 Příjezd řeckého poselstva

Řecká delegace, jejímiž členy byli bývalý patriarcha Germain, nikájský metropolita Théophane, *megas logothetes* Georgios Akropolites a samozřejmě početná suita, dorazila do Lyonu dne 24. června. Stalo se tak po mnohých problémech, které výpravu doprovázely od samého začátku. Poselstvo vyplulo z Konstantinopole na dvou galérách na začátku března. 29. března však jedna z lodí v bouři ztroskotala u řeckého mysu Maleas (jih Peloponésu).⁸⁴ Z dvou set čtyřiceti lidí na palubě přežil jediný muž, během ztroskotání zahynulo nejen mnoho císařských úředníků, ale s nimi byly ztraceny i všechny cenné dary, které Michael Palaiologos posílal papeži. Tato událost všemi zákonitě otřásla a trvalo několik dní, než zbytek delegace pokračoval v cestě, což dále pozdrželo její příjezd.⁸⁵

I přes ztroskotání jedné z galér, přijela do Lyonu vskutku početná delegace. Hlavní členové řeckého poselstva, tedy arcibiskupové Germain a Théophane a Georgias Acropolites byli ještě v den svého příjezdu s úctou uvedeni k papeži Jeronýmem z Ascoli

⁸² (Bar 5,5), překlad z Bible 21. století. V knize *Lyon I et Lyon II* je (Bar 5,5) citován jako „*Lève-toi, Jérusalem, monte sur les hauteurs, regarde à l'Orient et rassemble tes enfants de l'Orient jusqu'à l'Occident*“ v překladu odpovídající „*Vzchop se, Jeruzaléme, postav se na výšíně, ohlédni se na východ a shromáždí své děti od východu po západ*“. Autor dodává, že se jedná o větu Bonaventurou mimořádně dobře zvolenou v dané situaci. Tato verze pátého verše nicméně zcela neodpovídá jeho obvyklé podobě, která je použit také v textu této práce a která se shoduje i s obvyklou francouzskou podobou (Bar 5,5): „*Jérusalem, lève-toi, tiens-toi sur la hauteur, et regarde vers l'Orient vois tes enfants du couchant au levant rassemblés sur l'ordre du Saint, jubilants, car Dieu s'est souvenu.*“

⁸³ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 176.

⁸⁴ VAUCHEZ, A. *Histoire du christianisme*, s. 17.

⁸⁵ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 178.

a Bonagratou de San Giovanni in Persiceto. Svou rezidenci si papež po čas koncilu zřídil v arcibiskupském paláci a u příležitosti přijetí Řeků se zde shromáždila velká část účastníků koncilu. Papež přivítal posly políbením pokoje a ti mu před přítomnými kardinály a biskupy předali své dopisy. Kromě pověřovacích listin a dopisu císařova syna Andronica se jednalo hlavně o dopis samotného císaře Michaela Palaiologa se zlatou císařskou pečetí a dopis řeckých biskupů podporujících unii nesoucí 38 biskupských pečetí. Poselstvo dále papeži sdělilo, že jsou zde, aby slíbili poslušnost římské církvi, ke které se přejí navrátit v poslušnosti, která jí náleží.

O pět dnů později, v den svátku svatých apoštolů Petra a Pavla 29. června, celebroidal papež v lyonské katedrále mši svatou. Dělo se tak s patřičnou pompou za přítomnosti všech účastníků koncilu, včetně řeckého poselstva. Epištola, stejně tak evangelium, byly tentokrát čteny v latině i v řečtině. Bonaventura přednesl kázání. Po té, co latinsky přednesl *Credo* jeden z francouzských prelátů, zaznělo vyznání víry i řecky z úst bývalého patriarchy Germaina, ke kterému se připojili další byzantští preláti. V řecké verzi došlo k dvojímu opakování formulace *filioque*, během druhého opakování však nikájský metropolita Théophane údajně zachoval mlčení.⁸⁶

Dny po svátku apoštolů Petra a Pavla se nesly ve znamení rozprav mezi Byzantinci a latinskými kleriky. Je pravděpodobné, že se odehrávaly v mezích zdvořilostní konverzace. Co se teologických disputací týče, víme, že ze strany Petra z Tarentaise byla na toto téma učiněna narážka. Možnost takové rozpravy byla pro něj jistě lákavá, protože podobné personální složení a příležitost, jako byly na koncilu, se nedaly v nejbližších letech očekávat. Avšak pokud nějaká teologická debata proběhla, neznáme její účastníky, ani předmět diskuze. Jakkoliv byla příležitost k disputaci neopakovatelná, nebyla v žádném případě součástí programu a ze své podstaty nebyla žádaná. Byzantské poselstvo se na koncil dostavilo, pouze aby se podrobilo teologické autoritě papeže, o sporných otázkách se žádná diskuze vést neměla. Proto, i kdyby se jednalo o soukromou iniciativu některých účastníků koncilu, mohla by být vnímána negativně, či provokativně, jako potenciální prvek rozkolu. Faktem totiž je, že zdaleka ne všichni členové byzantského poselstva byli o unii vnitřně přesvědčeni a navíc se dá předpokládat, že v cizím prostředí cítili jistou nedůvěru, která se odrážela v jejich ostražitosti a menší otevřenosti.

⁸⁶ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 178. Proti tomu PELTIER, A. *Dictionnaire universel et complet des conciles* tvrdí, že bylo *filioque* opakováno třikrát.

V mezidobí třetího a čtvrtého zasedání se papež věnoval nápravě situace v některých diecézích, konkrétně zbavil úřadu biskupy z Lutychu, Würzburgu a Rhodu. Soukromě také přijal vyslance velkého chána Abaky. Šestnáctičlenné poselstvo přijelo na koncil vyjednávat ne tak o otázkách církevních, jako politických. Abaka usiloval o spojenectví s křesťany proti silám islámských mamlúků, kterým v té době čelil. Mamlúcký sultán sídlící v Egyptě byl vskutku společný nepřítel velkého chána i papeže, neboť v předchozích desetiletích zasadil tvrdou porážku vojskům sedmé křížové výpravy a od roku 1260 ovládal Jeruzalém.

6.4 Koncilní zasedání za účasti Řeků

Čtvrté zasedání koncilu 6. července bylo první, na kterém byli přítomni řečtí vyslanci. Po kázání Petra z Tarentaise se ujal slova papež Řehoř X., aby znovu připomenul tři hlavní úkoly, které si koncil vytyčil. Vyjádřil radost nad tím, že na koncil dorazili poslové byzantského císaře, kteří přišli dobrovolně slíbit jménem císaře, biskupů a byzantského lidu poslušnost vůči římské církvi, aniž by za to žádali jakoukoliv světskou kompenzaci. Písař, který tento krátký papežův projev doslovně zaznamenal, přidal také informaci o tom, že projev nevyvolal zdaleka u všech přítomných přesvědčení, že se ze strany Řeků jedná skutečně o nezištnou akci.⁸⁷ Papež byl, zdá se, o dobrovolnosti a srdečnosti ze strany byzantského poselstva přesvědčen.

V latinském překladu byly čteny tři řecké dopisy, které poslové přivezli z Konstantinopole. Jednalo se o dopis císaře Michaela Palaiologa, dále o list od císařova staršího syna Andronica a o společný dopis řeckých biskupů. První a nejdůležitější dopis císařův obsahoval vyznání víry tak, jak ho Michaelu Palaiologovi před sedmi lety zaslal papež Klement IV. a k němu připojenou odpověď císaře ve znění: „*Přijímáme toho vyznání víry jako pravé, katolické a ortodoxní; vyznáváme ho srdcem i ústy a slibujeme ho zachovávat bez porušení.*“⁸⁸ Císař v dopise dále žádal, aby bylo v řecké církvi zachováno vyznání víry z doby před velkým schizmatem, stejně tak způsob ritu, neboť není v rozporu s Písmem ani s vírou starých koncilů.⁸⁹ Následoval dnes ztracený dopis od Andronica Palaiologa, koncipován pravděpodobně v obdobném stylu. Dopis biskupů a arcibiskupů deklaroval ochotu jejich a všeho byzantského kléru navrátit se do unie

⁸⁷ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 180.

⁸⁸ Ve francouzském překladu: „*Nous reconnaissons cette foi pour vraie, catholique et orthodoxe ; nous la confessons de coeur et de bouche, et nous promettons de la garder inviolablement.*“ PELTIER, A. *Dictionnaire universel et complet des conciles.*

⁸⁹ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 181.

s Římem a zachovávat všechny povinnosti vůči Římu tak, jako je zachovávali jejich předchůdci před schizmatem. V souvislosti s primátem římského biskupa ho uznali za nejvyššího pontifika a připouštěli právo na odvolání se k němu jako k nadřazené autoritě. Nicméně nerozlišovali v uznání titulu explicitně mezi primátem v otázce jurisdikce a v rovině pouhého čestného předsednictví.

Po přečtení všech tří dopisů vstal a ujal se slova Georgios Akropolites jako mluvčí císaře Michaela a jeho zmocněnc, ⁹⁰ aby za sebe i za nepřítomného císaře vyslovil nahlas a před celým koncilem přísahu následujícího znění:

„Já, Georgias Akropolites, velký logothet, vyslanec našeho pána císaře Řeků Michaela Duky, Angela, Komnena, Palaiologa, majíce dostatečný mandát k tomu, abych tak učinil, zříkám se zcela schizmatu a, jménem mého výše jmenovaného pána, přijímám vyznání víry, které tu bylo čteno a věrně vyjádřeno, jako vyjádření víry pravé, svaté, katolické a ortodoxní. Přijímám ho a vyznávám svými ústy i srdcem. Tuto víru, kterou přesvatá církev římská udržovala pravou, věrně vyučovala a kázala, tu slibuji zachovávat bez porušení, aniž bych jí kdy odporoval, aniž bych od ní jakýmkoliv způsobem upustil, nebo se vzdálil, či se s ní rozešel. Z vlastní vůle vcházím do poslušnosti vůči římské církvi, jejíž prvenství uznávám, tak jak je definováno v citovaných textech; přijímám a sám od sebe ji vyznávám. Slibuji a stvrzuji přísahou opravdovou a vyslovenou na duši mého pána a mojí, že vše, co bylo řečeno, to o pravdě ve víře, tak o primátu římské církve, je uznáno, přijato, dodržováno a bude zachováno. Ať mi k tomu dopomáhá Bůh a svatá evangelia.“

91

⁹⁰ Georgios Akropolites, zdá se, nedisponoval kromě pověřovacích listin obecného charakteru žádným listinným důkazem o svém mandátu ve věci unie. Spokojil se s tím, že přísahal na duši císaře, že jedná v této věci na základě jeho rozkazů a instrukcí. S tímto se musel spokojit i koncil.

⁹¹ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 182 uvádí, že cituje přesné znění této přísahy. LYON: „Moi, Georges Akropolitès, grand logothète, envoyé de notre seigneur l'empereur des Grecs Michel Doukas, Ange, Comnène, Paléologue, possédant de ce dernier mandat suffisant pour le faire, j'abjure absolument tout schisme et, au nom de mon seigneur susdit, je reconnais que la profession de foi, telle qu'elle a été lue et fidèlement énoncée, est l'expression de la foi véritable, sainte, catholique et orthodoxe; je l'accepte, je la professe de bouche et de cœur. Cette foi, telle que la très sainte Église romaine la tient pour vraie, l'enseigne fidèlement et la prêche, je promets de la conserver sans défaillance, de ne jamais la contredire, ni m'en retirer en aucune façon, ni m'en écarter ou m'en éloigner en aucune manière. Je viens spontanément, au nom de mon maître et en mon nom personnel, à l'obéissance envers l'Église romaine, dont je reconnais le primat, tel qu'il est défini dans les textes cités; je l'accepte et le reçois spontanément. Je promets et j'atteste, par serment réel prononcé sur l'âme de mon maître et sur la mienne, que tout ce qui a été dit, tant sur la vérité de la foi que sur le primat de l'Église romaine, est accepté, reçu, observé et sera conservé sans défaillance. Que Dieu me vienne en aide, et ces saints Évangiles.“ Jedná se o výrazně delší verzi, než je ta, kterou najdeme v PELTIER, A.: *Dictionnaire universel et complet des conciles*, ačkoliv se svým významem neliší.

DUCC: "J'abjure le schisme pour mon maître et pour moi; je crois de cœur, et je professe de bouche la foi catholique, orthodoxe et romaine qu'on vient de lire: je promets de la suivre toujours, sans m'en écarter jamais. Je reconnais la primauté de l'Église de Rome et l'obéissance qui lui est due; je confirme le tout par

Je zřejmé, že Akropolites se touto přísahou nijak neodchýlil od instrukcí, které mu byly dány, ani nepřekročil svou pravomoc, neboť měl přijmout a odpřisáhnout vše, co bude nutné k uzavření kýžené unie. Po jeho přísaze následoval papežem zahájený společný zpěv hymnu *Te Deum laudamus*. Řehoř X. pak zopakoval verš z evangelia podle Lukáše (Lukáš 22:15), tedy větu, která zazněla již na úvodním zasedání koncilu: „Velice jsem si přál jísti s vámi tohoto beránka,“ načež uvedl biskupy Germaina a Theophana na sedadla po své pravici, ovšem až za přítomné kardinály. Stejně jako po čas celého koncilu, i nyní zaznělo *Credo* v latině, avšak tentokrát bylo následováno vyznáním víry v řečtině, které zpívali přítomní členové řeckého poselstva a také italští klerici znalí jazyka. Verš *filioque*, „*qui ex Patre filioque procedit*“ o tom, že Duch svatý vychází z Otce i Syna byl opakován dvakrát. Na konci tohoto zasedání nechal papež přečíst dopis od velkého chána Abaky, který mu byl doručen tatarským poselstvem. Na konci papež ohlásil, že poslední dvě zasedání koncilu proběhnou již v pondělí 9. července a ve středu 10. července.

Ve skutečnosti se další zasedání uskutečnilo až 16. července. Důvodem týdenního odkladu byla konstituce týkající se úpravy pravidel konkláve, kterou dal papež předložit kardinálům. Tříletá sedisvakance byla Řehořem X. chápána jako skandální a proto předložil soubor regulací, aby se podobná situace nemohla napříště opakovat. Nicméně, pravidla upravující způsob volby, ve své podstatě omezující kardinály, vzbudila v jejich řadách silné protesty. Diskuze o tomto tématu měla být přísně tajná. Řehoř X. nakonec dosáhl souhlasu prelátů, manifestovaného tím, že k návrhu připojili svou pečeť, a konstituce s názvem *Ubi periculum* se stala po *Zelus fidei* druhým přijatým aktem koncilu.⁹²

Další významnou událostí, která předcházela pátému zasedání, byla smrt Bonaventury. Neočekávaně zemřel ve věku 53 let v noci ze 14. na 15. června, čímž koncil ztratil jednu ze svých vůdčích a nejvýraznějších osobností. 15. června se konal jeho pohřeb, nepochybně jeden z nejskvělejších, kterého byli lidé v Lyonu kdy svědky. Samotné páté zasedání se odehrálo ve znamení křtu jednoho z mongolských vyslanců a dvou jeho společníků. Po křtu papež vyhlásil 14 konstitucí. Koncilní dílo bylo už

mon serment, sur l'âme de mon seigneur et la mienne."
V mém překladu: „*Odříkám se schizmatu pro mého pána a pro mě; věřím srdcem a vyznávám ústy víru katolickou, ortodoxní a římskou, jak bylo právě čteno: slibuji jí vždy následovat bez toho, abych se někdy od ní kdy odchýlil. Uznávám prvenství římské církve a slibuji jí poslušnost, která jí náleží; stvrzuji toto vše přísahou na duši mého pána i moji.*“

⁹² Předcházela jí konstituce *Zelus fidei* zahrnující opatření týkající se další kruciáty, která byla přijata na druhém zasedání.

prakticky dovršeno. Protože dopoledne už značně pokročilo, rozhodl papež o tom, že koncil bude uzavřen následující den.

Ve středu 17. července se sešlo šesté, závěrečné shromáždění koncilních otců. Papež zde vyhlásil několik dalších konstitucí a shrnul dosavadní výsledky. Podle něj byly dva ze tří hlavních cílů koncilu, tedy unie v Řeky a přijetí opatření ve prospěch Svaté země, úspěšně vyřešeny. Co se týče reformy církevních mravů, vyjádřil papež své zklamání nad odporem některých církevních hodnostářů a své přesvědčení, že nebude potřeba dalších konstitucí či dekretů, pokud bude mezi kleriky dobrá vůle. Nakonec dovolil všem účastníkům koncilu návrat do jejich diecézí, dal jim své požehnání a prohlásil II. Lyonský koncil za uzavřený.

Tři měsíce po posledním zasedání, 1. listopadu 1274 papež Řehoř X. vydal koncilní konstituce, dílo týkající se hlavně kanonických a disciplinárních otázek formulované do 31 kapitol. Spolu s bulou *Cum nuper* je zaslal universitám k vyučování a křesťanskému světu závěry koncilu oznámil encyklikou *Infrascriptas*.⁹³

⁹³ CHRISTOPHE, Paul. *Les conciles oecuméniques: Le second millénaire*. Paris: Desclée 1988, s. 82.

7. Doba po koncilu

Uzavření církevní unie představovalo skutečný diplomatický triumf Michaela Palaiologa. Odvrátilo především hrozící nebezpečí útoku na Konstantinopol v podobě křížové výpravy vedené Karlem z Anjou, změnilo však postavení Michaela Palaiologa jako takové. Především byl koncilem a papežem uznán za právoplatného panovníka Konstantinopole, což naopak znamenalo ztrátu legitimacy Latinského císařství, potažmo nadvlády latinských feudálů nad bývalým územím Byzantské říše získaným po roce 1204. Tuto změnu odráží také skutečnost, že papež fakticky nevystupoval proti nové ofenzivě, kterou Michael podnikl v Acháji s cílem získat celý Peloponéský poloostrov.⁹⁴ Nicméně tolerantní přístup papeže byl vyvážen jasně deklarovaným požadavkem na podřízení všeho byzantského kléru Svatému stolci a aktivní účast Michaela Palaiologa na křížové výpravě do Svaté země. Proto se stalo pro císaře nutností uvést koncilní myšlenky ve své říši v praxi.

7.1 Reakce na církevní unii v Byzanci

Řečtí poslové opustili město Lyon krátce po skončení koncilu koncem července 1274 a do cíle své cesty dorazili na podzim. Zpět do Konstantinopole se s Řeky vypravili také poslové papeže, kterými byli opat benediktýnského kláštera Montecassino Bernard a Jan Parastron z řádu Menších bratří.⁹⁵ Úkolem tohoto poselstva bylo jednak předání papežského dopisu a ústní zprávy, jejíž znění není známo, jednak sjednání ročního příměří mezi Karlem z Anjou a Michaelem Palaiologem.

Hlasy nepřátel unie byly po dobu koncilních jednání utlumené a plně se projeví právě až po příjezdu poselstva z Lyonu, kdy bylo jasné, že se projekt opravdu uskuteční. Po jejich příjezdu z Itálie bylo nutné podniknout faktické kroky k ustavení stavu, který vyžadovaly podmínky unie. Jedním z prvních úkolů, které stály před císařem, bylo vyřešení situace kolem protiunionistického patriarchy Josefa. Ten nyní odmítal odstoupit, ačkoliv ochotu toto udělat v případě uzavření unie dříve před svědky deklaroval. Za účelem jeho sesazení byl tedy svolán synod, který prohlásil stolec konstantinopolského biskupa od 9. ledna 1275 za uprázdněný, přičemž tímto dnem měl Josef být přestán

⁹⁴ GEANAKOPILOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 277.

⁹⁵ Jan Parastron byl původem Řek patřil k nepočetné skupině představitelů latinské církve, kteří ovládali řečtinu a respektovali řeckou liturgii, mentalitu i zvyklosti. Svým unionistickým a ekumenickým postojem patřil k těm osobnostem, které v západní církvi připravovaly cestu k unii už před samotným koncilem v Lyonu. Zemřel roku 1275.

jmenován během bohoslužeb. Na jeho místo císař koncem května téhož roku dosadil Jana Bekkose.

Zatímco patriarcha Josef zůstal odsunut v klášteře Péribleptos, v kapli císařského paláce se 16. ledna 1275, v den svátku svatého Petra v okovech, sloužila za přítomnosti papežských nunciů mše oslavující unii s Římem. Byla celebrována Mikulášem, biskupem z Chalcedonu, a jednotlivé její části byly čteny v řečtině i v latině. V rámci ektenie byli účastníci mše vyzváni k tomu, aby se modlili za „Řehoře, nejvyššího velekněze apoštolské církve a ekumenického Papeže.“⁹⁶ Je zajímavé, že formulace *filioque* nebyla zatím vložena do vyznání víry a *Credo* tak během této slavnostní mše zaznělo v tradiční podobě.

I tak byla první unionistická bohoslužba dostatečně radikální, aby ve městě vyvolala silnou nepřátelskou reakci obyvatelstva a části kléru. Odpůrci unie ji nezdědka ztotožňovali s nedávnou latinskou okupací a averze vůči latinské straně se dílem transformovala v nenávist vůči zastáncům církevní unie z řad byzantského obyvatelstva. Co se týče konstantinopolského kléru, bylo v jeho řadách jen málo věroučně přesvědčených zastánců unie, většina pouze usilovala o to být v souladu s císařovou vůlí. Výrazně opoziční hlasy zaznívaly hlavně z prostředí klášterů, a to jak v hlavním městě, tak v provinciích. Nepřátelský postoj této skupiny duchovenstva pramenil hlavně z její konzervativnosti, přirozené věroučné zatvřelosti a absence ochoty podobné politické novotě ustoupit.

Celkově platí, že odpůrci unie pocházeli ze všech vrstev společnosti. Tak se protiunionistické postoje nevyhnuly ani císařovo vlastní rodině. Jednou z vůdčích osobností stavících se proti tomuto projektu byla císařova sestra Eulogie, která byla v té době jeptiškou. Opoziční smýšlení sdílela i její dcera Marie Palaiologina, manželka bulharského cara Konstantina Ticha, ke které se Eulogie později uchýlila do exilu. Eulogie v minulosti silně podporovala bratrovy ambice a jeho cestu na trůn, nicméně nyní, když byla z jejího pohledu ohrožena čistota ortodoxní víry, se stala stejně bezmeznou odpůrkyní bratrovy církevní politiky a byla kvůli tomu internována v pevnosti Svatého Jiří, odkud později uprchla.

Pro všechny tyto negativní postoje musela být oficiální ceremonie, během které by císař i klérus oficiálně přijal unii, odložena o více než dva roky.⁹⁷ Uvedení křehké

⁹⁶ Ektenie je ve východní liturgii formou prosebné modlitby, kterou předřikává jáhen a lid na ni odpovídá formulí „Kyrie eleison“, je tedy obdobou litanie. WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 212.

⁹⁷ GEANAKOPOLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 274.

církevní unie dohodnuté na koncilu v život bylo mimořádně složitým úkolem, nicméně jak v Římě, tak v Konstantinopoli, podle všeho v jeho úspěšné dokončení plně věřili. Jak se ukázalo později, represivní opatření vůči odpůrcům unie realizované císařem a nekompromisní přístup nástupců Řehoře X. způsobily, že celý projekt ztroskotal.

7.2 Vývoj jednání za pontifikátu Inocence V. a Jana XXI.

Papežský posel opat Bernard z kláštera Montecassino se vydal v druhé polovině roku 1275 zpět do Říma v doprovodu byzantského poselstva, jehož úkolem bylo informovat papeže o úspěchu unionistického díla v Byzanci a seznámit ho s rozhodnutími císaře týkajícími se kruciáty. Michael projevil zájem o křížovou výpravu, jejíž realizaci papež nyní věnoval většinu své pozornosti, a vyjádřil svou ochotu projekt za jistých podmínek podporovat. Měl však důvody obávat se opakování situace z roku 1204, proto žádal další informace o podmínkách rozsahu a směřování výpravy. Císařští poslové zastihli papeže na jeho cestě z Lyonu zpět do Orvieta. Jen několik málo dní po té, 10. ledna 1276 Řehoř X. zemřel v italském Arezzu. Připadlo tedy jeho nástupci, aby odpověděl na zasláné požadavky. Tím byl 21. ledna zvolen dominikán, arcibiskup lyonský a významná osobnost posledního koncilu Petr z Tarentaise, který přijal jméno Inocenc V.

Poslové císaře Michaela čekali na papežskou odpověď čtyři měsíce. Během této doby zaznamenali opakované naléhání ze strany Karla z Anjou na papeže, aby povolil dobytí Byzance. Sicilský král se snažil u nového francouzského papeže dosáhnout toho, v co nemohl doufat za unionistického pontifikátu jeho předchůdce. Je pravdou, že v Inocenci V. získala katolická církev představitele s menší ochotou k diplomatickému konsensu s Byzancí, i tak však stál snahám Karla z Anjou v cestě, když opakovaně odmítal jeho žádosti. 23. května byzantské poselstvo konečně obdrželo papežskou odpověď a vydalo se zpět do Konstantinopole. Papež v ní naléhavým způsobem císaře vyzýval k účasti na kruciátě. Brzy po císařském poselstvu vyrazilo do Konstantinopole i čtyřčlenné papežské poselstvo vedené Jeronýmem z Ascoli, který vedl už předkoncilní výpravu k císaři roku 1272. V dopise adresovaném císaři a datovaném 23. května 1276, tedy shodně s dopisem, který obdrželi řečtí vyslanci, žádal papež císaře o uzavření spojení s Karlem z Anjou za účelem křížové výpravy a také provádění politiky rozhodné obrany unie. Podobná žádost byla adresována Michaelovu synu Andronicovi

jakožto spolucísaři. Třetím dopisem se papež obracel na byzantské kleriky, které zval k vyznání pravé víry a uznání římského primátu.⁹⁸

Ještě před svým odchodem na začátku června obdrželi vyslanci podrobné instrukce o své misi. Ty zahrnovaly i vyslechnutí vyznání víry přímo z úst císaře Michaela tak, jak bylo jeho jménem vysloveno na koncilu. Tato žádost se může jevit překvapivou s ohledem na to, že Inocenc V., tehdy ještě jako lyonský arcibiskup Petr z Tarentaise, byl očitým svědkem této přísahy v zastoupení a zasvěceným účastníkem koncilu. Jelikož ale Georgios Akropolites tehdy nedisponoval žádnou listinou dokazující jeho mandát přísahat jménem císaře, jednalo se o žádost nepochybně opodstatněnou, nicméně potenciálně vyhrcoující křehkou situaci v Konstantinopoli. Avšak už 22. června 1276 papež Inocenc V. zemřel a tato zpráva, která zastihla posly v přístavu Ancona, odkud se chystali vyplout do Konstantinopole, je přinutila vrátit se zpět.

Nástupcem Inocence V. byl 11. července pod vlivem Karla z Anjou zvolen Ottobuono de' Fieschi, který hodlal přijmout jméno Hadrián V., nicméně zemřel dřív, než byl vysvěcen na biskupa a uveden do úřadu. 17. září 1276 byl novým papežem zvolen kardinál portugalského původu Petr Juliani pod jménem Jan XXI., který měl nyní vypravit posly k císaři. Na důležitosti této mise, na jejíchž cílech formulovaných Inocencem V. se nic nezměnilo, papež nadále žádal po císaři ústní vyznání víry, rozhodl se ale vyměnit členy poselstva. Čtyři příslušníci řádu Menších bratří byli vystřídáni dvěma dominikány a biskupy Jakubem z Ferentina a Godfriedem z Turína, kterým papež svěřil své dopisy, mimo jiné dopis pro patriarchu datovaný 20. listopadu 1276.⁹⁹ Ačkoliv se na základě jeho požadavků uskutečnil v Konstantinopoli koncil, na kterém císař vyslovil vyznání víry, jak bylo požadováno, Jan XXI. zemřel už po osmi měsících od svého zvolení, tedy dřív, než se jím vyslaní poslové vrátili do Itálie.

7.3 Patriarcha Jan XI. Bekkos

Před tím, než se stal patriarchou, působil Jan Bekkos jako vysoký představitel patriarchálního kléru při chrámu Hagia Sophia. Za patriarchátu svého předchůdce Josefa byl *chartophylax* a *megas skeuophylax*.¹⁰⁰ Jako vážený a důvěryhodný muž byl vyslán jako diplomat na důležité mise, mimo jiné k srbskému králi, kterým byl Štěpán Uroš II.

⁹⁸ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 214.

⁹⁹ GEANAKOPOLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 305.

¹⁰⁰ *Chartophylax*, neboli církevní úředník mající na starost správu dokumentů církevní povahy a jejich archiv. Úřad *chartophylaxe* chrámu Hagia Sophia během doby vzrostl na prestiži. *Skeuophylax* byl oficiálním strážcem chrámového pokladu, po *megas oikonomos* (hlavní řídicí osoba chrámu, správce domu) byl *megas skeuophylax* druhým nejvýznamnějším mužem patriarchální správy.

Milutin, nebo do Tunisu k francouzskému králi Ludvíkovi IX.¹⁰¹ Georgios Pachyméres, ačkoliv měl značné osobní výhrady k jeho učení o původu Ducha svatého, které se odchylovalo od uznaných teologických pravd, k němu choval značné sympatie a ve svém díle popisuje ve velmi příznivém světle jako vzdělaného, oddaného a činného pastýře a muže svobodného ducha.¹⁰²

Patriarcha Josef byl sesazen v lednu 1275 a Jan Bekkos byl zvolen v květnu. Bekkos tento post získal jako zastávce projektu církevní unie. Z oponenta se stal unionistou a obhájcem latinské adice *filioque* po té, co byl během své internace v Konstantinopoli ovlivněn dílem Nikephora Blemmyda, který se ve své teologické práci zabýval Duchem svatým.¹⁰³ Bekkosovým hlavním argumentem se na základě Blemmyda stal výklad patristického vyjádření o tom, že Duch svatý vychází z Otce *skrze* Syna, který se podle něj dal interpretovat také tak, že vychází *ze* Syna. Vycházel hlavně z částečné zaměnitelnosti obou pojmů v původních řeckých textech raných církevních otců. Sjednotil se tedy s *filioque*, jako teologicky obhajitelnou formulací, což z něj učinilo doživotního obránce unionistické myšlenky.¹⁰⁴ Ačkoliv možná nepatřil mezi brilantní teology, nebylo jeho pojetí zjevně zcestné a prostřednictvím svých spisů, mezi nejvýznamnější z nich patří *O jednotě a míru mezi církvemi starého a nového Říma*,¹⁰⁵ dokázal o svém názoru na věc přesvědčit množství lidí.

Církevní unie však měla Byzantské říši více odpůrců, než zastánců, jako byl Jan Bekkos, a Michael Palaiologos si byl této skutečnosti vědom. Stejně tak si uvědomoval i riskantnost celého projektu, který v konečném důsledku mohl zavést jeho říši do občanské války. Zdá se však, že s ohledem na tlak ze strany Karla z Anjou neměl císař ve svém jednání příliš na výběr, navíc jako schopný diplomat a panovník věřil ve svou schopnost negativní nálady širokých vrstev obyvatelstva zvládnout. Ačkoliv po bouřlivé reakci na první unionistickou mši další kroky odkládal, byl prostřednictvím papežských nunciů a dopisů tlačen k tomu, aby unii ve své říši dovedl k naplnění. To se mělo stát prostřednictvím koncilu, na kterém měl císař opakovat koncilní přísahu, a řecké duchovenstvo mělo vyznat svou podřízenost papeži.

¹⁰¹ PACHYMÉRES, Georges. *Relations historiques*, s. 464.

¹⁰² FAILLER, Albert. La promotion du clerc et du moine à l'épiscopat et au patriarcat. In: *Revue des études byzantines*. Tome 59. Paris: Institut français d'études byzantines 2001. s. 125-146.

¹⁰³ Jednalo se o dílo *Dvě kázání o původu Ducha Svatého*. PARRY, Ken: *Wiley Blackwell Companion to Patristics*. Malden, Mass.: Wiley Blackwell 2015, s. 40

¹⁰⁴ Zemřel po dvanácti letech vězení roku 1297 v dnes neexistující Pevnosti svatého Jiří., která se měla nacházet nedaleko Nikomedie.

¹⁰⁵ *Peri tés henéseós kai eirénés tón tés palaias kai Rómés ekklésiôn*.

Tento koncil za účelem konečného potvrzení unie byl svolán patriarchou Bekkosem v květnu roku 1277 do kostela Svaté Marie v Blanchernách.¹⁰⁶ Před početným shromážděním biskupů a přítomnými papežskými posly císař Michael slavnostně potvrdil mír dojednaný na II. Lyonském koncilu, potvrdil také primát římské církve a zopakoval koncilní vyznání víry, jak ho před třemi lety jeho jménem vyslovil Akropolites. Andronik ji zopakoval po svém otci a oba dva podepsali listinu toto stvrzující, opatřenou jejich zlatými císařskými pečetěmi. Tyto listiny poslané papeži však neříkaly nic o případné křížové výpravě ani o spojenectví s Karlem z Anjou, které bylo papežem žádáno. Dorazily ostatně do Itálie až po smrti Jana XXI. Patriarcha Bekkos také sepsal dopis papeži, ve kterém uznal primát Říma a předložil své unionistické vyznání víry, ve kterém přijímal doktrínu *filioque*, nicméně vyhnul se v něm použití slovesa „vychází“¹⁰⁷ v kontextu původu Ducha svatého v Synovi. Uznal latinské učení o očistci, praxi biřmování, připustil také legitimitu užívání nekvašeného chleba v eucharistii. Na závěr však rozhodně žádal zachování tradičních východních ritů. Podobný dopis Bekkos formuloval i pro klérus, nicméně byzantští biskupové ho odmítli pro přísahu zahrnující *filioque* jako věc v rozporu s tradicí.¹⁰⁸

To, co se odehrálo v kostele Svaté Panny Marie v Blanchernách, tedy ceremonie potvrzující unii, opětovně rozdmýchalo nenávist vůči podřízení se Římu v řadách obyvatelstva a Michael, ačkoliv z počátku praktikoval vůči odpůrcům unie spíše shovívavou politiku, nyní nařídil rozsáhlá represivní opatření. Ve větší míře se dotýkala mnichů, považovaných za hlavní opoziční sílu. Obecně odpůrcům unie hrozila exkomunikace, propadnutí majetku i vězení a mnoho z nich bylo oslepeno. Několik významných osob podezřelých z organizace spiknutí proti císaři bylo umučeno.¹⁰⁹ Zatýkáni a represe však protesty neuklidňovaly, ale naopak stupňovaly a situace v Byzantské říši se vyhrocovala.

7.4. Pozemní útok Karla z Anjou na Konstantinopol

Ani po uzavření církevní unie se Karel z Anjou nevzdal svého plánu na dobytí Konstantinopole, porážku Michaela Palaiologa a zničení Byzantské říše. Jelikož se mu dlouhodobě nedařilo vyjednat spojeneckou smlouvu s Benátkami, ani s Janovem, bez

¹⁰⁶ Blanche bývá čtvrt na severovýchodě Konstantinopole. Kostel Svaté Marie v Blanchernách, který dala roku 447 vystavět císařovna Aelia Pulcheria, byl spálen a pobořen roku 1434.

¹⁰⁷ Ve francouzštině *procedit*, v řeckém originále *ἐκπορεύεται* („ekporeuetai“).

¹⁰⁸ WOLTER, H., HOLSTEIN, H. *Lyon I et Lyon II*, s. 216.

¹⁰⁹ GEANAKOPOLOS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 276.

jejichž flotily nebyl schopný realizovat útok po moři, zaměřil se na alternativu pozemního útoku. Ten mu umožňovaly jednak alianční vztahy se srbským i bulharským vládcem, jednak jeho vlastní území v severní Albánii jako vhodná pozemní základna. Útok po souši navíc skýtal výhodu v tom, že obrana Konstantinopole byla koncipována především na mořský útok a město silně opevněné při břehu Marmarského moře, nebylo zdaleka tak dobře chráněno směrem do vnitrozemí.

Jak je možné, že Karel uvažoval o útoku na Konstantinopol, když unie, která ho měla trvale odvrátit, byla před několika lety uzavřena? Je zde třeba rozlišovat mezi křížovou výpravou proti heretikům a vojenským konfliktem dvou katolických vládců. Vypravení křížové výpravy, o kterou Karel tolik usiloval, zahrnovalo širší morální, materiální i finanční podporu. Nejen, že by papežský souhlas legitimizoval jeho počínání a zajistil Karlovi křížácké spojence, takže by se nemusel spoléhat jen na vlastní jednotky. Byly tu samozřejmě desátky vybírané na účely křížové výpravy v jednotlivých katolických provinciích, které mohly významně pomoci s financováním a tím i k úspěšnosti celé výpravy. Uzavření církevní unie zmařilo naděje na tento typ společné akce, nicméně nevylučovalo Karlovu agresi jako takovou.

V druhé polovině roku 1279 skutečně započaly přípravy na pozemní operaci proti Konstantinopoli pod vedením Karlova nového generálního vikáře, kterým se stal Hugo ze Sully. Zásoby, koně, obléhací stroje i jednotky byly přepravovány přes Jaderské moře do Albánie, kam bylo vysláno i množství řemeslníků, kteří měli zajistit týlové práce, neboť Karel mimo jiné nařídil posílení svých albánských pevností. Armáda byla složená z šesti stovek mužů pěchoty a dvou stovek rytířů a saracénských lučištníků.¹¹⁰ Koncem roku 1280 se pod vedením Huga ze Sully vydala k pochodu na Berat, silné císařské město, které bylo klíčem k Via Egnatia. Tato antická cesta vedoucí přes Soluň až do Konstantinopole představovala výhodnou a rychlou cestu k postupu vojska.

Michael Palaiologos na přítomnost anjuovské armády v Albánii a obležení Beratu reagoval rychlým shromážděním jeho nejlepších jednotek a velení svěřil svému nejlepšímu a nejvíce důvěryhodnému generálu, kterým byl *meGas domesticos* Michael Tarchaneotes. V prosinci roku 1280 Karel z Anjou v očekávání posíl v podobě byzantského vojska udělil Hugovi ze Sully rozkaz provést rozhodný útok na Berat. Ten se nicméně nezdařil a obléhání pokračovalo i v době, kdy v březnu roku 1281 dorazily na místo byzantské jednotky.

¹¹⁰ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 330.

Rozkazy, které od císaře Michael Tarchaneoites obdržel, spočívaly v instrukci vyhýbat se otevřené bitvě a pokud možno provádět menší přepady a útoky ze zálohy. Tarchaneoites se však nejdříve pokusil dopravit zásoby do dlouho obléhaného města, k čemuž zprvu úspěšně využíval řeku Osum protékající městem, tento způsob byl ovšem brzy anjuovskými vojáky odhalen. Hugo ze Sully se rozhodl osobně jen s malou skupinou mužů prozkoumat situaci u řeky, během této akce ale upadl do byzantského zajetí. Zajetí velitele způsobilo v řadách anjuovských vojáků paniku, kterou dále vystupňoval bleskový byzantský útok, během kterého padla, nebo byla zajata většina rytířů.

Vítězstvím v bitvě u Beratu byly zmařeny téměř dvouleté přípravy a odvrácena hrozba pozemního útoku, navíc byla pod byzantskou kontrolu získána epirská území okolo Beratu a Ioánniny. Karel nyní musel svou strategii opět přeorientovat na námořní útok a to v situaci, kdy jeho porážka byla pro Benátky spíše příznivou okolností, neboť fakt, že Karel do té doby ovládal Otrantský průliv, který je vstupem do Jaderského moře, byl v rozporu s benátskými zájmy. Pro Michaela Palaiologa bylo vítězství u Beratu ohromným osobním zadostiučiněním, o čemž svědčí i to, že výjevy z této bitvy nechal ozdobit stěny císařského paláce v Blanchernách.¹¹¹

¹¹¹ GEANAKOPLIS, D. J. *Emperor Michael Palaeologus and the West*, s. 334.

8. Efemerní unie

Sjednocení řecké ortodoxní a latinské západní církve, které na posledním zasedání koncilu v Lyonu roku 1274 prohlásil papež Řehoř X. za dokonáný čin, toto unionistické dílo však nepřežilo ani následujících osm let. Unie byla řeckou stranou formálně odvolána císařem Andronikem krátce po té, co po smrti svého otce v prosinci 1281 nastoupil samostatnou vládu. Na latinské straně se zhroutila ještě o několik měsíců dříve, kdy nově zvolený papež Marin IV. na přání Karla z Anjou exkomunikoval Michaela Palaiologa, čímž ztratila veškerá předchozí ujednání a přísahy svou legitimitu i faktický význam.

8.2 Okolnosti, za kterých projekt církevní unie selhal

Nahlíženo prizmatem konečného nezdaru, není snadné odpovědět na otázku, byla-li někdy církevní unie skutečně životaschopným projektem. Víme, že za daných podmínek se nezdařila a spekulovat o alternativních scénářích není cílem historické práce. Stranou toho je však užitečné pojmenovat faktory, které měly významný vliv na průběh sledovaných událostí.

Jedním z těchto faktorů je veřejné mínění, jehož uplatnění je omezeno časově na dobu po lyonském koncilu i místně na prostor byzantské říše. Veřejné mínění lze v tomto případě definovat jako nálady a postoje širších vrstev obyvatelstva vůči církevní politice nejvyšších představitelů říše. Téma církevní unie přirozeně nejvíce rezonovalo v Konstantinopoli, jako státotvorném a ideologickém centru říše, nejednalo se však o otázku omezující se na hlavní město. Svou podstatou ovlivňovalo rozhodování o unii náboženský život každého jednotlivého obyvatele říše, což bylo v hluboce religiózním prostředí, jakým byzantská společnost byla, významným celospolečenským faktorem.

Všeobecná úroveň vzdělanosti, vědomí staleté tradice a důležitost církevních témat ve společenském životě, to všechno jsou faktory, díky kterým byla unie pocíťována velkou částí obyvatelstva. To, že se tak dělo až po přijetí unie na koncilu souvisí s tím, že jednání vedená Michaellem Palaiologem po roce 1261 nebyla zdaleka prvním okamžikem, kdy se sjednocení obou církví na nejvyšších místech zvažovalo. Svůj vliv na tom měla samozřejmě také rychlost šíření informací a setrvačnost, kterou každá akce měla. Unie se tedy stala více společensky reflektovanou až po svém uzavření, dělo se tak pro změny, které sebou přinášela v praktickém náboženském životě. To je také důvodem, proč byl projekt sjednocení obou církví minimálně recipován na západě. Pokud o něm vůbec

najedeme v některé z nepočtených dobových kronik zmínku, nevěnuje mu mnoho pozornosti. Příkladem je kronika Viléma z Nangis:¹¹²

*„1274 Papež Řehoř slavil v Lyonu, francouzském městě, koncil, na kterém se rozhodlo spoustu církvi prospěšných věcí, týkajících se pomoci Svaté zemi, volby nejvyšších pontifexů (papežů) a o stavu universální církve. Na tomto koncilu, jehož se účastnili vznešení zástupci Řeků a Mongolů, zde Řekové slíbili návrat do církevní jednoty, na znamení čehož vyznali, že Duch svatý z Otce i Syna vychází a zpívali vyznání víry s ostatními účastníky koncilu.“*¹¹³

Uzavřením unie se pro latinské křesťanstvo nic neměnilo, nešlo o oboustranné ovlivnění, jen Řekové se měli věroučně přizpůsobit západu. Vzhledem k tomuto faktu i k úrovni vzdělanosti západní společnosti zde nic jako veřejné mínění o unii neexistuje, povědomí o ní se omezuje na církevní kruhy, které ji reflektují ve smyslu, který dobře ilustruje právě ukázka z kroniky Viléma z Nangis - schizmatičtí Řekové se navrátili k poslušnosti. Lze tedy říct, že zatímco na západě se ohlasu církevní unii dostávalo minimálně, v Byzanci se jednalo o prvořadé společenské téma vyžadující personální změny v klíčových úřadech, v první řadě úřadu konstantinopolského patriarchy a vzbuzující silné nesouhlasné reakce obyvatel. Odmítání unie pramenilo z pocitu teologické nadřazenosti ortodoxní tradice vůči vynálezům římského biskupa, které neměly oporu v této koncilní a patristické tradici, jako i z nepřijetí papežova svrchovaného dogmatického postavení v rámci celého křesťanstva. Byl to tedy i společenský tlak, který způsobil vypovězení unie Michaelovým synem Andronikem hned po smrti jeho otce roku 1282.

Proč vyvolávala unie v byzantské společnosti takovou míru odporu a nepochopení? Tato skutečnost se nejspíše zakládá na postavení ortodoxní církve v byzantské společnosti. Ta představovala její nejkonzervativnější prvek a čistotu víry bránili duchovní, mniši i laici proti jakékoliv odchylce či novotě vymykající se pravověrnosti, ač přijaté v jiné části křesťanstva.¹¹⁴ Tlak na přijetí unie ze strany Michaela

¹¹² Benediktýn z pařížského opatství Saint-Denis, kde se roku 1285 stal klášterním knihovníkem a archivářem. Jeho kronika je považována za významný zdroj informací o Francii druhé poloviny 13. století. Vilém z Nangis zemřel roku 1300.

¹¹³ Chronique de Guillaume de Nangis, s. 191. In: BRIÈRE, Jean Luc. *Collection de mémoires relatifs à l'histoire de France*. Paris 1825.

¹¹⁴ NICOL, D. M. *The last centuries of Byzantium*, s. 76.

Palaiologa byl oprávněně vnímán jako dalekosáhlý odklon od ortodoxie a jako takový nenáviděn. Osobnost císaře ve vztahu k církvi byla celkově vnímána jako hluboce kontroverzní. Za dobu své vlády nechal sesadit tři patriarchy, protože se odmítli podříditi jeho vůli. Ačkoliv se císař snažil po celou dobu své vlády interpretovat své vojenské úspěchy jako doklad Boží přízně, byl namnoze vnímán jako panovník, který postavil moc nad ortodoxii.

Je otázkou, nakolik při vstupu do jednání o církevní unii císař správně odhadl míru papežských požadavků. Zdá se, že z počátku věřil, že postačující bude pouhé formální uznání papežského primátu v rámci křesťanské církve. Pokud ano, podcenil situaci. Je ale možné, že Palaiologos počítal s tím, že cenou za unii bude zásad do ortodoxního *Creda*, věčně platné a nezměnitelné formulace.¹¹⁵ *Adice filioque* byla rozhodnutím pouze římského biskupa a jako taková byla vnímána byzantskou společností jako hereze. Příklon k této herezi znamenal ohrožení osobní spásy duše každého jednotlivce. Žádná vojenská hrozba či materiální újma za života člověka se nemohla vyrovnat hrozícímu zatracení. Jedná se o zásadní okamžik rozporu mezi císařem a byzantskou společností. Michael Palaiologos byl nepochybně realistický smýšlející panovník, uvědomující si rozložení sil a hrozící nebezpečí. Jako takový se rozhodl všemi možnými prostředky odvrátit hrozící zkázu říše, kterou on sám přednedávnem obnovil, i když cenou byly rozsáhlé ústupky požadavkům papeže, které odporovaly základním principům ortodoxie. Avšak záchrana říše za cenu tohoto odklonu od pravověrnosti byla cena příliš vysoká v očích obyvatel. Ti díky staleté tradici Byzantské říše věřili v její věčnost a v ochranu, které se od Boha vždy dostane městu Konstantinopoli, pokud jeho obyvatelé zůstanou pevní a čistí ve víře. Na rozdíl od pragmatického panovníka neviděli užitek v záchraně těla říše za cenu ztráty její duše a zaprodání se latinské herezi.¹¹⁶

Opustíme-li byzantskou společnost, dalším z určujících faktorů byla míra náklonosti konkrétního papeže vůči projektu unie. Odvíjela se hlavně od charakteru a osobních preferencí daného pontify, přičemž platí, že k uzavření dohody o církevní unii na koncilu v Lyonu roku 1274 bylo zapotřebí papeže s upřímným unionistickým zájmem. V představách Řehoře X. zaujímala unie pevné a důležité místo, díky čemuž byl ochoten vyjít do značné míry Řekům vstříc v nelehké teologické situaci, ve které se nacházeli, a

¹¹⁵ Formulace vyznání víry byla potvrzena na ekumenických koncilech a jen na ekumenickém koncilu za přítomnosti nejvyšších představitelů všech pěti křesťanských patriarchátů mohla být změněna. Koncil v Lyonu měl v očích Řeků od ekumenického koncilu přirozeně značně daleko.

¹¹⁶ NICOL, D. M. *The last centuries of Byzantium*, s. 80.

samozřejmě musel být také schopný odolat tlaku Karla z Anjou. A byl to právě nedostatek tolerantního přístupu a absence ochoty ke kompromisu, kterou se vyznačovaly ve větší míře pontifikáty nástupců Řehoře X. v letech po koncilu. Byla to tedy i papežská politika vyznačující se striktností a nátlakem, která znemožnila zakořenění křehké unie a její zesílení v životaschopnou skutečnost.

8.3 Zhodnocení celkového vlivu Karla z Anjou

Od počátku vlády Karla z Anjou v jižní Itálii a na Sicílii se v kardinálském kolegiu začala formovat anjuovská strana představovaná kardinály, kteří byli nakloněni Karlovým požadavkům a jejichž osobní moc rostla s jeho přízní. Jejich prostřednictvím se Karel snažil ovlivňovat to, kdo bude zvolen Svatým otcem. Je nasnadě, že silný sicilský král z podstaty teritoriální blízkosti vůči papežskému státu chtěl ovlivňovat jednání v rámci frakcí uvnitř kolegia. A zvláště to platí o králi, jehož cílem nebylo pouze nekonfliktní soužití s jemu nakloněným papežem, ale přímá podpora a ochota papeže vycházet vstříc jeho požadavkům.

Karlovy snahy ovlivňovat dění v kurii narážely nejvíce na představu vysokých církevních činitelů o jejich vlastní nezávislosti na světských panovnících, proto nebyl ve svých snahách ovlivnit volbu papeže ve svůj prospěch vždy úspěšný. Skutečností zůstává, že osoba papeže a jeho postoj vůči unii, míra porozumění řecké otázce a ochota čekat na výsledky jednání byly jedním z určujících faktorů rozložení sil mezi Karlem z Anjou a Michaelem Palaiologem. A tak, jako byl v tomto ohledu pro Karla problematický unionistický pontifikát Řehoře X., který byl brzdou jeho ambicím vést křížovou výpravu proti schizmatickým Řekům, tak byla příznivá doba jednoho z jeho nástupců Martina IV., který na Karlovu žádost exkomunikoval Michaela Palaiologa, čímž definitivně pohřbil slabou skutečnost i myšlenku unie.

To, že byli obyvatelé Byzantské říše na západě vnímáni jako heretici, umožnilo Karlu z Anjou rozvíjet legitimizační legendu k zamýšlenému útoku na Konstantinopol na základě existujícího schizmatu. V praxi se jednalo pouze o zástupný důvod, neboť podstatou Karlovy iniciativy nebyla snaha odstranit herezi v Byzantské říši, ale získat města na Bosporu a obnovu Latinského císařství pod vlastní vládou. Tuto mimořádnou touhu po moci tedy přirozeně nemohl zastavit fakt, že sjednocení obou církevní bylo roku 1274 proklamováno na koncilu v Lyonu. Ve chvíli, kdy Karel ztratil možnost vést proti Konstantinopoli křížovou výpravu, přeorientoval svou energii k uskutečnění jiného typu

útoku. Nezdá se, že by byl ochotný, když se u něj jednou myšlenka na zničení Byzantské říše objevila, od ní už upustit.

9. Závěr

Uzavření církevní unie představuje v dějinách církve mimořádný okamžik. Pro to, k čemu došlo v roce 1274, dosud neexistoval precedens. Nikdy dříve církev nečelila tak dlouhému teologickému rozkolu. Odcizení obou křesťanských světů je přitom zároveň příčinou i důsledkem daného stavu a dvě století samostatného vývoje tuto skutečnost jen dále prohloubily. Na západě se postavení římského biskupa během dvou set let významně kvalitativně proměnilo. Papežové rozvinuli učení o vlastním primátu na základě svatopetrské tradice, ze které měla vyplývat jejich teologická i zákonodárná nadřazenost. Díky tomu mohla na západě proběhnout adice slova *filioque* do nicejsko-konstantinopolského vyznání víry. Stalo se tak právě na základě věroučné autority papežů, která se tímto postavila nad společné a jednotné rozhodnutí pěti patriarchů. Právě jednomyslná vůle předních zástupců staré církevní pentarchie měla být jediným prostředkem ke změně dogmatu. Nicméně, díky výraznému úpadku východních patriarchátů a rozvoji evropské středověké společnosti již toto uspořádání neodpovídalo realitě. Přesto byla adice *filioque* přijatá papeži kontroverzním bodem, který měnil učení o původu Ducha svatého a jako takový neumožňoval teologickou shodu mezi západním a východním křesťanským světem. Ačkoliv se lišila i některá další pravidla náboženského života, *filioque* představovalo nejzásadnější rozpor.

Na Druhém lyonském koncilu však neproběhl pokus o sjednocení církví na základě věroučné debaty a stanovení nového dogmatu. Koncil představoval platformu, kde byly pouze manifestovány výsledky přechozích několikaletých jednání. Ty byly vedeny prostřednictvím korespondence a posílů vysílaných mezi Konstantinopolí a sídelním městem Svatého otce mezi císařem Michaelem Palaiologem a jednotlivými papeži po více než deset let. Michael Palaiologos zahájil tato jednání brzy poté, co se stal roku 1258 nikájským císařem a pokračoval v nich i po roce 1261, kdy dosáhl značného úspěchu v podobě ovládnutí Konstantinopole a zničení Latinského císařství. V tuto dobu pro něj představovala diplomatický prostředek obrany obnovené Byzantské říše proti možné křížové výpravě vedené s cílem obnovit Latinské císařství na Bosporu.

Toto nebezpečí se nepotvrdilo bezprostředně, nýbrž o několik let později s nástupem Karla z Anjou na sicilský trůn. Lze zde sledovat, že ačkoliv konec latinské nadvlády v Konstantinopoli neaktivizoval západní křesťanstvo jako celek, postačoval k vyhocení situace zájem několika málo konkrétních osob. Fakt, že církevní rozkol umožňoval vypravení křížové výpravy proti Konstantinopoli, byl důležitý z důvodu

legitimizace útoku a také spojení latinských sil. Karel z Anjou proto dlouhodobě naléhal na papeže, aby vypravení křížové výpravy umožnil. Nikdy k tomu ovšem nedostal souhlas. Tlak, který Karel z Anjou vyvíjel na papeže a úsilí, které věnoval vojenským a diplomatickým přípravám útoku, totiž současně znamenaly zintenzivnění probíhajících jednání o církevní smíru. Císař Michael Palaiologos byl v této nebezpečné situaci ochoten uzavřít církevní unii za každou cenu, čehož se papež Řehoř X. v souladu s vlastními ambicemi a vizemi rozhodl využít. Úsilí Karla z Anjou tak mělo právě opačný efekt a místo vypravení křížové výpravy proti schizmatikům došlo k uzavření církevní unie.

Jednalo se ovšem o smír značně křehký, neboť na Druhém lyonském koncilu došlo k uzavření unie na základě přísahy, nikoliv dosažení unionistického stavu jako takového. Přetrvávající existence zásadních rozporů mezi požadavky papežství a ortodoxní církve, stejně jako neochota k jednostranným ústupkům a podřízení se znamenaly, že projekt církevní unie nebyl nikdy plně realizován. Ačkoliv i po roce 1274 probíhala dále jednání mezi papežstvím a císařem Michaelem Palaiologem, nedošlo v Byzantské říši nikdy k plnému přijetí a realizaci unionistického díla. Nedošlo ani k úplné eliminaci Karla z Anjou, neboť ten se nevzdal myšlenky na útok proti Konstantinopoli a pokusil se o jeho realizaci i bez výhod plynoucích z křížové výpravy. Bylo částečně dílem nepřízně osudu, že ve svých snahách nebyl úspěšný. Představoval po celou svou vládu pro Byzantskou říši značné nebezpečí a císař Michael Palaiologos byl nucen věnovat velké úsilí k eliminaci jeho snah. Ačkoliv se v tomto ohledu projekt církevní unie ukázal jako nefunkční, nikdy se ho jako prostředku nevzdal a pokoušel se církevní unii nadále uskutečnit.

Projekt církevní unie dnes stojí na okraji badatelského zájmu, ačkoliv lze v jeho vzniku a krátké existenci spatřit signifikantní prvky mezinárodních vztahů středomořské oblasti v druhé polovině 13. století. Příčinou je nejspíše epizodnost celého projektu. Od uzavření do vypovězení unie neuběhlo více než osm let, což je doba nesmírně krátká a snadno zanikající v dlouhých staletích středověku. Přesto se nejen v letech samotného trvání, ale i v letech předchozích, kdy byla vedena jednání mezi řeckými císaři a papeži, zrcadlí politický a církevní obraz doby.

Tato práce ne náhodou začíná připomenutím událostí čtvrté křížové výpravy roku 1204, jejíž důsledky byly pro byzantskou společnost natolik dalekosáhlé, že ovlivnily celý zbytek její existence až do samotného zániku říše roku 1453. Křížová výprava a

následná éra Latinského císařství trvale poznamenala vztahy řeckého obyvatelstva s latinským západním světem a prohloubila byzantské izolacionistické tendence. V konečném důsledku absence spolupráce východních a západních křesťanů předznamenala, či uspíšila podlehnutí Byzantské říše tureckým útokům.

Nejenže unie neměla dlouhého trvání a dotýkala se hlavně zaniklé byzantské církve a společnosti, zdánlivě se také jedná o projekt bez důsledků. Avšak to, že její ustavení nemá memento v dnešním světě v podobě sjednocené katolické a ortodoxní církve, neznamená, že neměla vliv na to, jakým směrem se události v dané době vyvíjely v oblastech Byzantské říše a Sicilského království. Analýza projektu církevní unie nám navíc umožňuje proniknout hlouběji nejen do vzájemných mocenských vztahů a spojeneckých struktur, ale svou mimořádnou výpovědní hodnotou o konfrontaci řecké a latinské křesťanské společnosti je také kapitolou z dějin mentalit. Neboť ačkoliv se rozdílnost obou společností projevuje spíše nenápadně, má zásadní vliv na vývoj sledovaných událostí.

Téma církevní unie v sobě nese i otázku o úloze osobnosti v dějinách, neboť vznik a život tohoto projektu je neodmyslitelně spojen s několika významnými osobnostmi na vrcholu společenské hierarchie - papeži, císaři, králi. Jejich interakce ve věci církevní unie a vůbec kontext vzájemného působení odráží podstatnou část geopolitických vazeb v prostoru Středomoří koncem třináctého století. Ačkoliv lze tyto hlavní aktéry vnímat jako jedince vedené vlastními zájmy, jsou pevnou součástí prostředí, které je determinuje, a jako takoví reprezentují širší vývojové tendence politických i církevních dějin. Cílem této práce bylo tyto tendence zachytit a porozumět jim.

Seznam použitých zdrojů

Prameny:

ACROPOLITÈS, Georges. *Chronique du XIIIe siècle. L'empire Grec de Nicée*. Paris: Les Belles Lettres 2012. ISBN 978-2-251-33963-4.

BRIÈRE, Jean Luc. *Collection de mémoires relatifs à l'histoire de France. Chronique de Guillaume de Nangis*. Paris 1825.

GUIRAUD, Jean. *Les registres de Grégoire X (1272-1276); recueil des bulles de ce pape*. Paris: Thorin 1892.

PACHYMÉRÈS, Georges. *Relations historiques. 1: Livres I-III; 2: Livres: IV-VI*. ed.

FAILLER, Albert. *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*. Paris: Société d'Édition „Les Belles Lettres“ 1984. ISBN 2251322310.

LURIER, Harold E. *Crusaders as Conquerors: the Chronicle of Morea*. New York: Columbia University Press 1964. ISBN 978-0-231-02298-9.

TANNER, Norman P. *Decrees of the ecumenical councils. From Nicaea I to Vatican II*. New York: Sheed and Ward 1990. ISBN 9780878404902.

THOMAS, John. *Byzantine monastic foundation documents: a complete translation of the surviving founders' typika and testaments*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection 2000. ISBN 0884022897.

Literatura:

BIRD, Jessalynn. Gregory X at the Second Council of Lyons, 1274. In: *Crusade and Christendom, Annotated Documents in Translation from Innocent III to the Fall of Acre, 1187-1291*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press 2013. ISBN 978-0-8122-0765-1.

BURRY, John Bagnell. *The Cambridge Medieval History. Volume IV. The Eastern Roman Empire (717-1453)*. Cambridge: Cambridge University Press 1923.

DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad 2003. ISBN 80-7021-409-0.

DUNABABIN, Jean. *The French kingdom in Sicily, 1266-1305*. New York: Cambridge University Press 2011. ISBN 978-0-521-19878-3

FAILLER, Albert. La promotion du clerc et du moine à l'épiscopat et au patriarcat. In: *Revue des études byzantines. Tome 59*. Paris: Institut français d'études byzantines 2001. s. 125-146.

- GEANAKOPOLOS, Deno John. *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258 - 1282: a study in Byzantine-Latin relations*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press 1959.
- GILL, Page. *Being Byzantine. Greek Identity before the Ottomans*. Cambridge: Cambridge University Press 2008. ISBN 9780521871815.
- GRENON, Michel. *Charles d'Anjou: frère conquérant de Saint Louis*. Paris: L'Harmattan 2012. ISBN 978-2-336-00345-0.
- GRUMEL, Venance. Les ambassades pontificales à Byzance après le IIe concile de Lyon (1274-1280). In: *Échos d'Orient. Tome 23*. Paris 1924. s. 437-447.
- HUSCENOT, Jean: *Les docteurs de l'Église*. Paris: Médiaspaul 1997. ISBN 9782712206444.
- HUSSEY, Joan Mervyn. *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford University Press 1990. ISBN 0199582769.
- CHRISTOPHE, Paul. *Les conciles oecuméniques: Le second millénaire*. Paris: Desclée 1988. ISBN 2-7189-0366-X.
- JEHEL, Georges. *Charles d'Anjou (1226-1285), Comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem: un Capétien en Méditerranée*. CAHMER: Université de Picardie Jules Verne 2005. ISSN 0991-2894.
- KAZHDAN, Alexander Petrovich. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York: Oxford University Press 1991. ISBN 0-19-504652-8.
- LONGNON, Jean. Charles d'Anjou et la croisade de Tunis. In: *Journal des savants* 1974, č. 1, s. 44-61.
- LONGNON, Jean. Le traité de Viterbe entre Charles Ier d'Anjou et Guillaume de Villehardouin prince de Morée. In: *Studi in onore di Riccardo Filangieri*. Napoli: L'Arte tipografica 1959.
- LE GOFF, Jacques. *Ludvík Svatý*. Praha: Argo 2012. ISBN 978-80-257-0685-5.
- MATĚJEK, Marek. *Zánik jednoty mezi západem a východem 1054, transkulturní bod zlomu?* Ostrava: Moravapress 2013.
- NICOL, Donald MacGillivray. *The last centuries of Byzantium, 1261-1453*. Cambridge: Cambridge University Press 1993. ISBN 0521439914.
- NICOL, Donald MacGillivray. *Church and society in the last centuries of Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press 1979. ISBN 0521224381.
- PARRY, Ken. *The Wiley Blackwell companion to patristics*. Malden, Mass.: Wiley Blackwell 2015. ISBN 9781118438718.

- PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2007. ISBN 978-80-7106-721-4.
- PELTIER, Adolphe-Charles. *Dictionnaire universel et complet des conciles*. Paris 1847.
- RENDINA, Claudio. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*. Praha: Volvox Globator 2005. ISBN 80-7207-574-8.
- RECH, Régis. Charles d'Anjou et le Limousin: la conquête du royaume de Naples chez Hélie Autenc et Géraud de Frachet. In: *Bibliothèque de l'école des chartes. Tome 158*. Paris: Librairie Droz 2000, s. 443-473. ISSN 0373-6237.
- RUNCIMAN, Steven. *The Eastern Schism. A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth and XIIth Centuries*. Oxford: Clarendon Press 1955.
- RUNCIMAN, Steven. *The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*. New York: Cambridge University Press 1958.
- SETTON, Kenneth Meyer. *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. Philadelphia: American Philosophical Society 1984. ISBN 0871691140.
- SUCHÁNEK, Drahomír. Historické a právní základy středověkých papežských voleb In: *Revue církevního práva* 53. Praha: Společnost pro církevní právo 2012, s. 29-44.
- TONNERRE, Noël-Yves, VERRY, Élisabeth. *Les princes angevins du XIIIe au XVe siècle*. Rennes: Presses universitaires de Rennes 2003. ISBN 9782868477354.
- TREADGOLD, Warren. *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: Stanford University Press 1997. ISBN: 9780804726306.
- VAUCHEZ, André. *Histoire du christianisme. Un Temps d'épreuves: (1274-1449)*. Paris: Desclée 1990. ISBN 2213026289.
- VAVŘÍNEK, Vladimír. *Encyklopedie Byzance*. Praha: Libri 2011. ISBN 978-80-7277-485-2.
- WOLTER, Hans, HOLSTEIN, Henri. *Lyon I et Lyon II: Histoire des conciles oecuméniques*. Paris: Éditions de l'Orante 1966.